

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи
Зерова

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ,
ЕТНОГРАФІЧНИХ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ
ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ
(НА МАТЕРІАЛІ КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА «ЗАЧАРОВАНА
ДЕСНА» ТА ЇЇ ФРАНЦУЗЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ)**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
*«Загальний і галузевий усний та
письмовий переклад з французької
та англійської мов»*,
спеціальність – 035 «Філологія»
Дарина Олексіївна РАТУШНА

Науковий керівник:
к.філол.н., доц. **Сергій САЄНКО**
Рецензент:
к.філол.н., доц. **Елла АНДРІЄВСЬКА**

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри *теорії та практики перекладу*
романських мов імені Миколи Зерова
протокол № 8/1 від «27» травня 2024 року

завідувач кафедри (підпис)
д.філол.н., проф. **Ірина СМУЩИНСЬКА**

КИЇВ
2024

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена потребою французького суспільства у розумінні української культурної ідентичності в умовах війни. Метою дослідження є визначення та опис способів відтворення українських реалій французькою мовою на матеріалі кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» та її французького перекладу, виконаного Женев'євою Коффман.

Об'єкт дослідження становлять українські географічні, етнографічні, суспільно-політичні, ономастичні та асоціативні реалії та їхні відповідники у французькому перекладі. Предметом дослідження є способи перекладу українських реалій французькою мовою.

Для досягнення мети було виконано низку завдань: визначено роль реалій у системі безеквівалентної лексики, уточнено значення поняття реалії та розглянуто його визначення науковцями, описано класифікації реалій, окреслено способи перекладу реалій, здійснено класифікацію реалій матеріалу дослідження; проведено перекладацький компаративний аналіз оригіналу та перекладу, проілюструвавши способи, що використовуються для передачі реалій, виокремлено найуживаніші способи перекладу та загальні стратегії перекладу.

Застосовано такі методи, як аналіз, елементи індуктивного та дедуктивного методів, синтез, узагальнення, метод вибірки, лінгвокультурний метод, перекладознавчий порівняльний метод, дескриптивний метод, елементи методу кількісних підрахунків.

Аналіз перекладу кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» показав, що найбільш застосованими способами є транскрипція, уподібнення та гіперонімічне перейменування, на другому місці – дескриптивна перифраза та калькування. Перекладач врівноважує стратегії форенізації та доместикації залежно від контексту та ролі реалії.

Дослідження демонструє, що творчість О. Довженка, мало вивчена з точки зору перекладу на французьку мову, й тому відкриває перспективи для подальших досліджень.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, реалія, спосіб перекладу, стратегія, транслітерація, уподібнення, калькування.

Abstract. The relevance of the study is due to the need for the French society to understand the Ukrainian cultural identity in the context of war. The aim of the research is to determine and describe the ways of rendering Ukrainian realia into French, based on the material of O. Dovzhenko's story «The Enchanted Desna» and its French translation by Geneviève Coffman.

The object of the study comprises Ukrainian geographical, ethnographic, socio-political, onomastic, and associative realia and their correspondences in French translation. The subject of the study is the methods of translating Ukrainian realia into French.

To achieve the aim, a number of tasks were accomplished: the role of realia in the system of untranslatable vocabulary was determined, the meaning of the concept of realia was clarified and its definitions by scholars were considered, classifications of realia were described, translation methods of realia were outlined, realia of the research material were classified; a comparative translation analysis of the original and the translation was carried out, illustrating the methods used to convey realia, the most commonly used translation methods and overall translation strategies were highlighted.

Methods such as analysis, elements of inductive and deductive methods, synthesis, generalization, sampling method, linguocultural method, comparative translation method, descriptive method, and elements of quantitative calculation method were applied.

The analysis of the translation of O. Dovzhenko's story «The Enchanted Desna» showed that the most used methods are transcription, substitution, and hyperonymic renaming, followed by descriptive periphrasis and calque. The translator balances the strategies of foreignization and domestication depending on the context and the role of the realia.

The research demonstrates that O. Dovzhenko's literary heritage, little studied from the perspective of translation into French, opens prospects for further research.

Keywords: non-equivalent vocabulary, realia, translation method, strategy, transliteration, substitution, calque.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДРУНТЯ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ	7
1.1 Місце реалій у системі безеквівалентної лексики.....	7
1.2 Реалія у сучасному перекладознавстві: сутність поняття.....	9
1.3 Підходи науковців до типів класифікації реалій.....	14
1.4 Огляд способів перекладу мовних реалій на перекладознавчому терені.....	22
1.5 Інтерпретація поняття «реалія» французькими дослідниками та їхні перекладацькі засади.....	29
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	36
РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ КІНОПОВІСТІ «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»	38
2.1. Довженкова Десна, змалювання колориту українського села початку 20 ст.	38
2.2. Особливості перекладу «картини світу» у художньому творі.....	40
2.3. Класифікація реалій кіноповісті.....	43
2.4. Аналіз способів відтворення українських реалій французькою мовою.....	46
2.5. Стратегія перекладача, застосована у французькому перекладі кіноповісті «Зачарована Десна».....	82
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	85
ВИСНОВКИ	87
RÉSUMÉ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93

ВСТУП

Аналіз літературних творів, що відображають українську дійсність крізь призму перекладу французькою мовою, відкриває нові перспективи для дослідження взаємодії культур та мовних систем. Тому ця магістерська робота присвячена проблемам перекладу українських реалій французькою мовою.

Актуальність роботи зумовлена потребою французького суспільства у розумінні української культурної ідентичності в умовах війни.

Метою дослідження є визначення та опис способів відтворення українських реалій французькою мовою на матеріалі кіноповісті Олександра Довженка «Зачарована Десна».

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати низку **завдань**:

- визначити роль реалій у системі безеквівалентної лексики
- уточнити значення поняття реалії, розглянувши його визначення науковцями
- описати типи класифікації реалій за різними критеріями
- визначити способи перекладу реалій, що існують у перекладацькій практиці
- здійснити класифікацію реалій матеріалу дослідження
- провести порівняльний аналіз оригіналу та перекладу, проілюструвавши способи, що використовуються для передачі реалій
- виокремити найуживаніші способи перекладу та загальні тенденції (стратегію) перекладу українських реалій на французьку мову

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: аналіз, елементи індуктивного та дедуктивного методів, синтез, узагальнення, метод вибірки, лінгвокультурний метод, перекладознавчий порівняльний метод, дескриптивний метод, елементи методу кількісних підрахунків.

Об'єктом дослідження є українські географічні, етнографічні, суспільно-політичні, а також ономастичні та асоціативні реалії та їхні відповідники у

французькому перекладі. **Предметом** дослідження є способи перекладу українських реалій французькою мовою.

Матеріалом дослідження слугує кіноповість Олександра Довженка «Зачарована Десна» та її переклад французькою мовою, виконаний Женев'євою Коффман. Жанр твору визначають по-різному: автобіографічна повість, автобіографічне кінооповідання, проте у більшості літературознавчих статей, присвячених творчості О. Довженка, твір фігурує як кіноповість. У рамках роботи будемо використовувати саме це жанрове визначення.

З точки зору **наукової цінності**, дослідження перекладу реалій збагачує науковий аспект перекладознавства, розкриваючи підходи до передачі культурних особливостей у перекладі. Аналіз відтворення французькою мовою українських реалій початку ХХ століття розкриває особливості сприйняття та інтерпретації елементів культури в іншомовному контексті.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження можуть бути застосовані фахівцями в галузі перекладознавства, а також студентами-перекладачами, культурологами та іншими зацікавленими особами. Розуміння принципів та способів відтворення реалій сприятиме підвищенню якості перекладів, забезпеченню більш точної та адекватної передачі специфіки української культури французькою мовою.

Дослідження перекладу реалій українського життя початку ХХ століття на матеріалі кіноповісті Олександра Довженка «Зачарована Десна» являє **новизну** у контексті своєї спрямованості, оскільки аспект передачі реалій з української мови французькою залишається малодослідженим, а творчість О. Довженка вивчалася у літературознавчому аспекті, тоді як дослідження його творчості з точки зору перекладу на французьку мову відсутні.

Структура роботи включає вступ, теоретичний розділ, практичний розділ, висновки, резюме французькою мовою та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ

1.1. Місце реалій у системі безеквівалентної лексики

Порівнюючи словниковий склад іноземної та рідної мов, можна виявити, що поряд з мовними одиницями, які мають точні відповідники в перекладі, в іноземній мові існують також лексичні та граматичні елементи, для яких в мові перекладу немає прямих еквівалентів. Такі елементи іноземної мови, що не мають точних відповідників у цільовій мові, називаються безеквівалентними одиницями.

Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну специфіку мови на лексичному рівні, використовуючи терміни та концепти, які характерні лише для певної культури і не мають прямих еквівалентів в інших мовах. Саме ця лексика, як частина образності тексту, сприяє створенню емоційно-експресивного підтексту, пов'язаного з ідеоетнічними аспектами значень. Вона бере участь у формуванні смислової ієрархії тексту та виступає особливим функціонально-смісловим домінантом в тексті [24, с. 175].

У кожній мові присутні безеквівалентні одиниці. М. Кочерган вважає, що безеквівалентна лексика, як правило, становить не більше 6-7% загальної кількості активно вживаних слів [20, с. 171-172]. Загалом поява безеквівалентної лексики зумовлена життєдіяльністю певного лінгвокультурного колективу та відбиває розбіжності між лінгвістично-понятійними кодами. Це пояснюється також екстралінгвальними факторами. Наприклад А. В. Волошина вважає, що кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності «олюднює» навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно значущі предмети-реалії, які у лексиці фіксуються словами-реаліями [8, с. 57].

Українська дослідниця у царині перекладу Р. П. Зорівчак розглядає безеквівалентну лексику, порівнюючи її з реаліями, які вона вважає моно- та полісемантичними одиницями, основне значення яких містить традиційно закріплену етнокультурну інформацію, що є невласивою для об'єктивної дійсності мови сприймача [13, с. 58]. Згідно з її поглядами, поняття «безеквівалентна лексика» є значно ширшим, ніж семантичне поле «реалія», яке

відповідає лише випадкам лексико-предметної безеквівалентності. За її словами, всі реалії входять до складу безеквівалентної лексики певної мови. Однак до цієї лексики також відносяться прислів'я та приказки, окремі лексеми з високим ступенем семантичного наповнення, що виникають через відмінності у сприйнятті навколишнього світу різними мовними спільнотами, а також інші випадки лексико-семантичної безеквівалентності [13, с. 65].

У цьому напрямку М.П. Кочерган говорить про спорідненість понять «безеквівалентність» та «лакуна». Так він зазначає: «У науковій літературі терміни безеквівалентна лексика і лакуни часто вживаються як синонімічні і трактуються як слова, що відсутні у мові» [20, с. 42].

У контексті безеквівалентної лексики, реалії є окремою категорією в перекладознавстві і вважаються одними з найменш вивчених лінгвістичних одиниць. Аналіз існуючих визначень реалій дозволяє виділити дві основні точки зору на їх тлумачення: екстралінгвістичну та лінгвістичну.

Прихильники екстралінгвістичного підходу розглядають реалії як явища, що виходять за межі мови, тлумачачи їх як факти, пов'язані з подіями суспільного та культурного життя країни, особливостями її державного ладу, а також історією народу. З іншого боку, представники лінгвістичної течії вважають релевантним критерієм виділення реалій їх національно-культурний колорит, співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображеною в свідомості конкретної лінгвокультурної спільноти, і, як результат, відсутність відповідностей в інших мовах [4, с. 68-69].

Болгарські мовознавці С. Влахов та С. Флорин вважають, що реалії є окремим видом слів у системі безеквівалентної лексики. Вони частково включають в себе коло реалій, але одночасно частково виходять за її межі (такі як терміни, вигуки, екзотизми, аббревіатури та звернення). До реалій також відносяться власні імена і фразеологізми. В межах безеквівалентної лексики значне місце займають слова, які можна назвати безеквівалентними - це одиниці, які не мають лексичних відповідностей в цільовій мові [7, с. 43].

Болгарські вчені вказують на ще один аспект, що робить реалію відмінною від безеквівалентного слова: загалом слово може бути реалією відносно всіх або більшості мов, тоді як безеквівалентне слово переважно має відповідники лише в рамках конкретної пари мов. Іншими словами, список реалій в мові зазвичай залишається сталим і не залежить від мови перекладу, у той час як словник безеквівалентної лексики може відрізнитися для кожної пари мов [7, с. 43].

Отже, можна сформулювати більш або менш чітку думку про своєрідну категорію слів і словосполучень, які називаються «реаліями». Проте, перед тим, як розглянути їхню класифікацію і способи перекладу, потрібно чітко з'ясувати визначення поняття «реалії».

1.2. Реалія у сучасному перекладознавстві: сутність поняття

Хоча метою цієї роботи не є порівняльний аналіз різних номінацій, дефініцій та типів реалій, дослідження, присвячене проблемі перекладу цих лексичних одиниць, наділених культурною конотацією, немислиме без з'ясування самого поняття.

Поняття реалій вже більше половини століття займає важливе місце в теорії перекладу. Протягом цього часу відбулися значні зміни як у лінгвістичній, так і в перекладацькій науці. Нові наукові напрямки з'явилися, а існуючі дисципліни стали міждисциплінарними. З іншого боку, в світі настала епоха глобалізації, що призвела до активної взаємодії та взаємопроникнення мов і культур. Ця тенденція неминуче призвела до змін у підходах до вивчення такого культурно-орієнтованого лексичного прошарку мови, як реалії.

У різний час дослідженням реалій та способів їх відтворення займалися такі дослідники, як С. Флорін, С. Влахов, Ю. Чала, О. Чередниченко, О. Бурбак, С. Влахов, Н. Гуренко, Л. Жукова, Р. Зорівчак, Г. Карпенко, В. Коптілов, С. Ковганюк, В. Костомаров, О. Кундзіч, Т. Кияк, І. Плоткіна, Б. Репін, А. Федоров та інші.

Реалії за своїм походженням відображають багатогранні явища, поєднуючи у своїй формі як матеріальні (речі побуту), так і духовні (мова, звичаї) цінності.

Як реалії можуть виступати окремі слова, словосполучення, прислів'я та приказки. Це можуть бути вирази, які зрозумілі лише певним народам і відсутні в інших культурах за межами їхнього регіону.

Теоретики перекладу використовують різні тлумачення щодо цього терміну і саме тому зміст реалій як перекладацьких одиниць потребує роз'яснень.

Вперше у перекладознавстві поняття «безеквівалентної лексики» досліджується у роботі «Про художній переклад». У цій монографії розглядається не тільки поняття «безеквівалентна лексика», а і вперше виокремлено «реалію» як більш конкретизований елемент мови. Важливим є той факт, що цей термін використовується не для характеристики власне лексичної одиниці або поняття, а для позначення національно-культурної специфіки слова. У праці «Основи загальної теорії перекладу» (1983) було сформульовано дефініцію реалії, що на нашу думку, є досить вдалою: «слова, що позначають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту» [див. 1, с. 6].

Письменник О. Л. Кундзіч у праці «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел» уперше серед усіх представників українського перекладознавства використав термін «реалія», виділяючи при цьому неперекладність лексем: автор вважає народні пісні аналогічними реаліями даного народу, що, як правило, не перекладаються [22, с. 138].

Український теоретик перекладу В.В. Коптілов визначає ці лексеми як такі, що позначають певні предмети чи явища, невідомі мові перекладу. При порівнянні двох мов слова-реалії відіграють вирішальну роль, тому що культури і звичаї народів можуть кардинально відрізнятись, і без чіткого розуміння значення слів порозуміння бути не може [19, с. 65].

Інша українська дослідниця у царині перекладу Р. П. Зорівчак у своїй праці «Реалія і переклад» пропонує визначення реалій як «монолексемних і полілексемних одиниць, що містять як основне лексичне значення традиційно закріплений комплекс країнознавчої інформації, чужої для об'єктивної реальності мови отримувача» [12, с. 58].

Згідно з визначенням швейцарського лінгвіста Вернера Коллера, реалії – це «слова та словосполучення, які називають політичні, соціальні, культурні та географічні явища і предмети, що є специфічними для кожного окремого народу» [52].

Як можна відмітити, чимало вчених і фахівців дають визначення реалії, але, з нашої точки зору, найбільш вдалою і зрозумілою є дефініція болгарських дослідників С. Влахова та С. Флорина, авторів книги «Неперекладне в перекладі», в якій представлена повна характеристика, класифікація і способи перекладу реалій. За їхніми словами, «реалії – це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільноісторичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту. Точних відповідностей в інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені «на загальних основах», тому що вимагають особливого підходу» [7, с. 438].

Це визначення дане вченими з точки зору перекладу слів-реалій, тому представляє для нас великий інтерес, адже у процесі перекладу протиставляються один одному не тільки мови, але й культури і ситуації. У своїй праці науковці запропонували виділяти два поняття: «реалія-предмет», явище або матеріальна річ, якої не існує у побуті інших народів, і «реалія-слово», тобто лексична одиниця, яка слугує для пояснення певного явища або предмета. У першому випадку розуміють матеріальні предмети, речі, які існували або і зараз існують. З іншого боку, в перекладознавстві поняттям «реалія» позначають здебільшого слова, які називають згадані предмети і речі [7, с. 69].

Огляд праць українських дослідників дозволяє стверджувати, що у вітчизняній лінгвістичній науці під «реалією» розуміють:

- 1) назви предметів та явищ матеріальної і духовної культури певного народу, які зберігаються при перекладі в незмінній формі [С. Ковганюк];

2) слова, що позначають предмети та явища, невідомі мові перекладу [В. Коптілов];

3) слова, що означають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту чи національні слова і звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів, та традиційно закріпленій за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача [Р. Зорівчак];

4) варіативну категорію, пов'язану з процесом переважно бінарного зіставлення мов на лексичному та фразеологічному рівнях [Р. Зорівчак];

5) моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких містить (у плані бінарного зіставлення мов) етнокультурний компонент, не притаманний мові-рецепієнту; національно-специфічні одиниці, що становлять частину безеквівалентної лексики, мають етнічне забарвлення, позначають специфічні для культури певного народу явища і предмети та не мають відповідників у мовах інших народів [Г. Карпенко];

б) слова, що відбивають реалії життя інших народів [Т. Кияк].

Вважається, що «слова-реалії» можуть бути водночас і власними назвами, оскільки не існує суворого розподілу цих слів. У мові дані лексеми називають існуючі або вигадані предмети, явища або імена, які існують лише у вигаданому світі або у певній обмеженій місцевості. Таким чином власні назви також позначають неповторні об'єкти реального чи ірреального світу. У сучасній літературі вони можуть містити в собі унікальні історичні факти, особливості географічного положення і середовища та державного устрою, фольклорну творчість та характерні предмети матеріальної культури. Ці традиції та цінності кожного народу є невід'ємною частиною формування усієї історії людства. Кожна країна, кожний народ у собі несуть неповторні умови розвитку та культуру, тим самим являють собою самобутність та оригінальність. У мові кожного народу наявні такі слова, у яких немає аналогів в інших системах комунікації [24, с. 174-175].

Окремим підвидом слів-реалій вважають і так звані «квазіреалії» – лексеми, що зустрічаються у жанрі фентезі. Вони можуть позначати певні вигадані фантастичні об'єкти, людські раси та географічні місця, тощо. За допомогою квазіреалій автор може наповнити свій твір фантастичними створіннями і дає читачеві можливість гіпотетично повірити у реальність цього світу. Вони відображають «фантастичну картину світу», в якій усі вигадані фрагменти створюють цілісний світ і саме така безеквівалентна фантастична лексика слугує ключем до розуміння концепту художнього твору [24, с.175]. (Яскравим прикладом може послугувати всесвітньо відомий фентезійний цикл Дж. Мартіна «Пісня льоду та полум'я»: *Andals – Андали, Ironborn – Залізнонароджені, Godswood – Богороzza, Direwolf – Лютововк, The Red Woman – Червона жриця, Others – Чужі, Winterfell – Вінтерфелл, Westeros – Вестерос* [67]).

Що ж стосується структурного аспекту реалій, то на питання, до якої категорії мовних засобів слід віднести реалії, фахівці не дають одностайних відповідей. М.А.Вайсбурд, наприклад, вважає, що віднесені до реалій поняття можуть бути виражені окремими скороченнями, словами, словосполученнями та реченнями [6, с. 98-100].

Зазвичай більшість вчених вважають, що реаліями є лише слова та словосполучення, хоча іноді вказують і на словосполучення. С. Влахов та С. Флорин, наприклад, у своїй роботі вказують, що реаліями можуть бути як окремі слова, так і словосполучення. Включення словосполучень до реалій вказує на те, що деякі номінативні фрази, які семантично еквівалентні слову, також можуть бути реаліями. Наприклад, кальки, які часто складаються саме з таких словосполучень, можуть вважатися реаліями. Також до форм реалій відносять скорочення (аббревіатури). Їх включення до реалій має логічний сенс, оскільки вони представляють собою стиснуті номінативні словосполучення. Нерідко реаліями вважають і фразеологічні звороти, які включають стійкі словосполучення різних типів, такі як ідіоми, прислів'я та приказки. Багато з цих виразів несуть виражене національне або історичне забарвлення. [7, с. 19]

Отже, було розглянуто поняття реалії, її структуру, тож тепер цілком логічно буде перейти до огляду класифікацій реалій.

1.3. Підходи науковців до типів класифікації реалій

Слова-реалії можуть різнитися у використанні та відрізнятися за лексичною формою, морфологічними та фонетичними особливостями. Це створює потребу в їх класифікації для систематизації лексем за значенням і полегшення роботи перекладачів при передачі реалій на інші мови. Систематизований підхід до лексем дозволяє описати специфічну лексику за різними сферами вживання та сприяє швидкому розв'язанню проблем у подальшому перекладі з урахуванням визначень. Проте на сьогоднішній день наукова спільнота не дійшла єдиного консенсусу щодо однозначної класифікації реалій. У сучасній лінгвістиці існують кілька різних класифікацій таких мовних одиниць, заснованих на різних критеріях і факторах.

Розглядаючи типи реалій, вважаємо найбільш ґрунтовною класифікацію запропоновану С. Флориним та С. Влаховим, які розглянули реалії з різних аспектів. Класифікація реалій, на їхню думку, має наступний поділ:

1. Поділ за предметною ознакою.
2. Поділ за місцевою ознакою (в залежності від національної та мовної залежності).
3. Поділ за часом [7, с.59-64].

Для ілюстрування реалій за цією класифікацією було підібрано приклади з французьких та українських країнознавчих, публіцистичних, довідкових джерел [54, 55, 57, 60, 64, 65, 68].

Серед предметних ознак відмічаємо:

І. Географічні реалії:

1. Найменування об'єктів фізичної географії. Наприклад: *стен, Асканія Нова; canicule, Côte d'Azur*.
2. Найменування ендемічних видів. Наприклад: *Сліпак піщаний, Пергач донецький, Ящірка Ліндгольма; Colibri à tête bleue, Sagou, Choux de Kerguelen*.

II. Етнографічні реалії:

1. Побут:

а) їжа, напої, побутові заклади та ін. Наприклад: *борщ, вареники, деруни, вишнівка, лазня, champagne; croissant, foie gras, crémant d'Alsace, fondue, café-chantant, pain baguette, brie, bleu de Bresse.*

б) одяг (включно: взуття, головні убори та ін.) і прикраси. Наприклад: *вишиванка, жупан, шаровари; cache-nez, cocarde.*

в) житло, меблі, посуд обладнання та ін. Наприклад: *принічок, "панелька", commode, НЛМ (житло з помірною квартплатою).*

г) транспортні засоби та «водії». Наприклад: *маршрутка, TGV (швидкісний потяг), Airbus, bateau-mouche.*

2. Праця:

а) люди праці. Наприклад: *писанкар; concière, smicard(від SMIC - працівник, який отримує мінімальну заробітну платню), Rmiste (той, хто отримує мінімальні реабілітаційні виплати RMI).*

б) знаряддя праці. Наприклад: *мачете, бумеранг, ласо.*

в) організація праці (включно господарства). Наприклад: *колгосп, ранчо, лапаз.*

3. Мистецтво і культура:

а) музика і танці. Наприклад: *козачок, гонак; carmagnole, chansonnier, cancan.*

б) музичні інструменти та ін. Наприклад: *трембіта, кобза, бандура; trompette, musette.*

в) фольклор. Наприклад: *билина, байка, прокльон; chansons des trouvères, chansons de geste.*

г) театр. Наприклад: *vermen; vaudeville.*

д) виконавці. Наприклад: *кобзар; troubadour.*

е) звичаї та ритуали. Наприклад: *веснянки, коляда; confirmation, la bûche de Noël.*

є) свята та ігри. Наприклад: *Хрещенський святвечір, День вишиванки, квач, жмурки; le 14 juillet, la Fête des Rois, Mardi Gras, pétanque.*

ж) міфологія та казки. Наприклад: *лісовик, мавка, Котигорошко; père Noël, Cendrillon, le Petit Poucet.*

з) культ (прихильники та послідовники) і культові будівлі та предмети. Наприклад: *примікірій, іконостас, розп'яття, фелонь; carucins, carmélites, bénédictines.*

й) календар. Наприклад: *Місяцелік; Thermidor.*

4. Етнічні об'єкти:

а) етноніми. Наприклад: *гуцул; charentaises.*

б) прізвиська (зазвичай жартівливі або образливі). Наприклад: *хохол, кацан; Parigots, nana.*

в) найменування осіб за місцем проживання. Наприклад: *киянин; Savoyards, ch'timi, Montmartrois.*

5. Міри і гроші:

а) одиниці мір. Наприклад: *лікоть, верста; lieue.*

б) грошові одиниці. Наприклад: *гривня, карбованець; franc, sou.*

в) розмовні найменування мір і грошей. Наприклад: *сотка, п'ятак, четвертинка, п'ятихатка.*

III. Суспільно-політичні реалії:

1. Адміністративно-територіальний устрій:

а) адміністративно-територіальні одиниці. Наприклад: *губернія, область, воєводство; département, territoires d'outre-mer, commune.*

б) населені пункти. Наприклад: *селище міського типу; хутір; agglomération parisienne, banlieue.*

в) деталі населеного пункту. Наприклад: *район; arrondissement.*

2. Органи та носії влади:

Верховна Рада, сільрада, староста; Assemblée Nationale, municipalité, mairie, Convention, préfet, sous-préfet.

3. Суспільно-політичне життя:

а) політична діяльність та діячі. Наприклад: *більшовики, Уністи; Jacobins, chiraciens, louis-phillipards, gaullistes*.

б) патріотичні та суспільні рухи (та їх діячі). Наприклад: *Коліївщина, партизани, слов'янофіли, опришки; Terreure, Directoire, soixante-huitard*.

в) стани та касти (і їх члени). Наприклад: *кріпаки; Tiers état, sans-culottes*

г) військові реалії. Наприклад: *сотня, табір, отаман; légion, arbalète, tricolore, garde-marine, gendarme*.

Наприкінці цієї предметної класифікації хотілось би зазначити, що подальше розділення – за місцем та часом стосується тих же реалій, але розглянутих під іншими кутами зору.

За місцевою ознакою розрізняємо такі реалії:

В площині однієї мови:

- Свої реалії – це більшою частиною ісконні слова даної мови: *sabot, baguette, camembert, TGV*.

- Чужі реалії – це або запозичення, тобто слова іншомовного походження в словниковий склад мови, або кальки, тобто по морфемні або послівні переклади найменувань чужих для даного народу об'єктів, або транскрибовані реалії іншої мови: *консьєрж, променад, асамблея, манто*.

В площині пари мов:

- Зовнішні реалії – однаково чужі для обох мов напр., *cottage* – зовнішня реалія для французької та української мов, своя – для англійської.

- Внутрішні реалії – слова, які належать одній з пари мов, і отже, чужі для іншої мови, наприклад, *camembert* – зовнішня для української мови – для французької мови буде внутрішньою реалією.

На основі часового критерію реалії умовно поділяються на сучасні і історичні, статус яких визначається залежно від часу й предмета, часу та місця [7, с.59-64].

З огляду на те, що зміст фонові інформації охоплює, першочергово, специфічні факти державного устрою та історії національної спільноти, особливості географічного оточення, характерні предмети матеріальної культури

минулого і сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття, реалії класифікують за наступним принципом:

1) Побутові реалії (житло, одяг, їжа, види праці, грошові знаки, музичні інструменти, народні свята).

2) Етнографічні та міфологічні реалії.

3) Реалії природного світу (тварини, рослини, ландшафт).

4) Реалії державного ладу і суспільного життя (актуальні та історичні).

5) Ономастичні реалії – антропоніми (імена, прізвища відомих особистостей, які потребують коментарів), топоніми, імена літературних героїв інших творів, назви музеїв.

6) Асоціативні реалії – вегетативні символи, анімалістичні символи, колірна символіка, фольклорні, історичні та літературно-книжкові алюзії, мовні алюзії. У них містяться натяки на спосіб життя, поведінку, риси характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, історичні події, міфи, перекази тощо [див. 27, с. 273].

Цей розподіл реалій представляється досить повним, адже він охоплює багато сторін буття національної спільноти.

Так, Р.П. Зорівчак стверджує, що реалії можна класифікувати з точки зору історико-семантичного та структурного планів. З історико-семантичного погляду виділяються:

1) власне реалії – існуючі предмети або явища навколишньої дійсності, з якими співвідноситься дана мовна одиниця: *коломийка, коливо, перебудова, гласність*;

2) історичні реалії – семантичні архаїзми, які в наслідок зникнення референтів входять до історично дискантної лексики, які втрачають життєздатність та виходять із мовного вжитку. Вони вміщують фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: *майдан; медведиця* – група жінок, що ходили переодягнувшись по селу під час косовиці; *зелені хлопці* – опришки; *тарниця* – дерев'яне сидло гуцулів; *підбрехач* – другий сват у давніх українських весільних обрядах. Історичними

реаліями французької мови будуть: *Thermidor, Convention, Terreur, Pleiade*, а сучасними – *TGV, SNCF, haute couture, smicard, soixante-huitard* [12, с. 19].

У структурному плані виділяють:

- 1) реалії одночлени: *колядувати, чумакувати* та ін.;
- 2) реалії-полічлени номінативного характеру: *решетилівське шитво, братська могила, дзвінкова криниця*;

3) реалії-фразеологізми: *лоби забрити, коло печі поратись, стати під вінок, на панщині бути*. Реалії-фразеологізми, начебто, мають відповідники в мові перекладу, але співвідносні поняття в позамовній дійсності дуже відрізняються між собою, тому беззастережна підстановка їхніх позначень, що мають різне художньо-стилістичне забарвлення, може спричинити додаткові труднощі для розуміння вихідного змісту. Очевидно, справа не стільки у предметно-логічних відмінностях міжмовних відповідників слів типу «калина», «піч», «рушник», «тополя» тощо, скільки у відсутності в них аналогічних символічних функцій [12, с. 19].

Наведені нижче класифікації, запропоновані іншими перекладознавцями, як можемо побачити, не мають суттєвої відмінності від попередніх, утім вважаємо необхідним також навести їх у рамках роботи.

З.Г. Прошина пропонує розділ реалій на чотири типи відповідно до порівняння мови і культури:

- 1) унікальні слова, пов'язані з культурою
- 2) аналоги
- 3) подібні слова з відмінними функціями
- 4) лакуни

На основі часових відношень слова, пов'язані з культурою, можуть бути поділені на такі групи:

- 1) неологізми: *smicard, gilet jaune; дистанційка, уклоніст*.
- 2) історизми або застарілі слова, що позначають реалії, яких більше не існує: *воєвода, сотник, паротяг; connétable, ménestrel, arquebuse*.

3) архаїзми, або невживані слова, які мають синоніми в сучасній мові: *перст, писар, ланіти; obsèques, fiacre, hallebarde, diligence*. [див. 34, с. 109].

Слова-реалії також розрізняють за формою та змістом. За формою слід виділити такі групи: скорочення, власне слова, словосполучення і речення. За змістом можна поділити слова-реалії на такі групи:

- побутові предмети: житло, майно; одяг; їжа, види праці та заняття;
- етнографічні реалії (міфологія та культури): релігійні і соціальні комуни та їх представники; божества, істоти;
- історичні явища та реальний державний устрій: політичні партії, інститути, громадські посади, торгові заклади;
- світ природи: флора і фауна;
- окремі одиничні об'єкти: антропоніми, топоніми, власні імена літературних героїв, назви компаній, тощо;
- мовні алюзії: натяк на фразеологізм, крилату фразу чи вираз [див. 10, с. 175].

За О.В. Філіпповою, до числа реалій у лінгвокраїнознавстві відносять ономастичні реалії (імена, назви), що включають у себе:

- 1) географічні назви (топоніми), особливо такі, які мають культурно-історичні асоціації;
- 2) антропоніми – імена історичних особистостей, персонажів художньої літератури та фольклору, назви творів літератури і мистецтва;
- 3) історичні факти і події в житті країни, назви державних громадських установ тощо [див. 34, с. 109].

К. Геншельманн класифікує реалії як слова, які пов'язані з історичними та національно-культурними особливостями того чи іншого народу чи країни з її політичними, релігійними, побутовими, історичними чи суспільними передумовами:

- географічні реалії;
- етнографічні: фольклорні герої, міфологічні істоти, жанри, традиції та свята;

– побутові: одяг, види житла та транспорту, їжа та відпочинок, матеріальні речі (гроші, прикраси і тд);

– історичні;

– суспільні;

– політичні;

– військові;

– архітектурні;

– релігійні [51].

З історико-семантичного кута зору можна виділити:

1) Власне реалії – існуючі предмети або явища оточуючої дійсності, з якими співвідноситься дана мовна одиниця: *коломийка, коливо, перебудова, гласність*.

2) Історичні реалії – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів втрачають життєздатність та виходять із мовного вжитку. Вони включають фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: *Запорізька Січ, хуторянство, шістдесятники*.

У структурному плані виділяються:

1) Реалії-одночлени: *вечорниці, кобзарювати*.

2) Реалії-полічлени номінативного характеру: *Розстріляне Відродження, Небесна Сотня*.

3) Реалії-фразеологізми: *Гарбуза дати*. Щодо граматики, то реалія цікава тим, що, наприклад, в українській мові, може набувати іменникової, прикметникової, дієслівної, дієприкметникової та дієприслівникової форм: *чумак – чумацький – чумакувати – чумакуючи; лірник – лірникувати – лірникуючи* [див. 9, с. 40-41].

Отже, розглядаючи різноманітні підходи до класифікації слово-реалій, можна зазначити, що на сьогоднішній день існує значна кількість класифікацій реалій. У більшості випадків дослідники стали застосовувати метод

упорядкування реалій за тематичним принципом, який в основному базується на позамовних чинниках.

1.4. Огляд способів перекладу мовних реалій на перекладознавчому терені

Як уже зазначалося, проблема перекладу реалій є надзвичайно актуальною. Адже реалії як національно-специфічні елементи історикокультурного аспекту тексту викликають труднощі в процесі перекладу як акту міжмовної і міжкультурної комунікації. С. Саєнко зазначає, що мови, як засіб передачі інформації, що відмічена певною культурою, можуть як підтримувати державні кордони, так і сприяти їх подоланню в політичному відношенні чи усуненню у свідомості людей [29, с.100].

Проблема відтворення реалій розглядається в працях багатьох вітчизняних і закордонних дослідників, серед яких – С.І. Влахов, С.П. Флорін, І.М. Голиборода, К.О. Буслаєва, Р.П. Зорівчак, М.І. Пилипчук, А.А. Білас, О.І. Чередниченко, Л.О. Федорова, Л.Л. Бабаєва, А.М. Дурманенко та інші [2, 3, 5, 7, 10, 11, 12, 26, 36].

Переклад реалій є складним і багатогранним процесом, оскільки в процесі перекладу ми маємо можливість досліджувати історію, культуру, традиції, звичаї, менталітет і спосіб життя народу, чийм рідним мовом є та чи інша реалія. Це підтверджує важливість культурної компетенції, як стверджує О. Чередниченко. Чим вищий рівень білінгвізму перекладача, тим більшою є його культурна компетентність, що, в свою чергу, дозволяє правильно розуміти дійсність іншомовної культури, девербалізувати і відобразити у новій мовній формі, адаптуючи її до норм вторинного семіотичного коду [36].

Крім того, вибір способу перекладу реалії залежить від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах, слотворчого потенціалу, літературних та мовних традицій мови оригіналу та мови перекладу, а також від ступеня важливості реалії у контексті. Ця важливість визначається критеріями, такими як

увага, яку приділяють цій реалії, її виразність у тексті оригіналу чи ж вона є незначущою деталлю [1 с. 7].

Переклад реалій у художньому тексті – це частина значущої проблеми передачі національної своєрідності, як розмірковує Р. Зорівчак, – «переклад реалій – це справа не тільки перекладацької техніки, а й перекладацького мистецтва». Вона стверджує, що «у процесі перекладу протиставляються один одному не тільки мови, але навіть тексти, культури і ситуації» [12, с. 148].

Вважають, що «аналіз перекладу і першотвору дає об'єктивний матеріал для виявлення ймовірності/неймовірності передачі компонентів художнього твору, які прямо чи опосередковано вказують на характер авторських інтенцій, експліцитно виражених чи імпліцитно окреслених у тексті» [3, с. 139].

Перша умова для адекватного відтворення реалій – це глибоке знання їх. Розглядаючи проблему реалій у процесі перекладу, ми виходимо з припущення, що у художньому тексті всі реалії є засобами створення стилю, оскільки вони сприяють формуванню національного колориту, який завжди є складником стилю. Важливим етапом у перекладі етнокультурних позначень є перенесення реалій з одного культурного контексту в інший, оскільки системи значень двох культур майже ніколи не бувають тотожними. Необхідність відображення не лише семантики реалії, а й її колориту, національного та історичного відтінку, вважаються двома основними труднощами для перекладача. Як зазначає Р. Зорівчак, реалії є «чи не найнебезпечнішими з підводних каменів, які доводиться долати перекладачам, покликаним якомога правдивіше, точніше, вірніше передати авторський почерк засобами іншої мови» [12, с. 58].

Ці незнайомі читачеві оригіналу слова вимагають такого підходу, який дозволив би їм зрозуміти опис, відчувши при цьому той особливий «відтінок чужості», характерний для місцевого або національного історичного колориту, заради якого і присутні у тексті ці іншомовні елементи.

Окресливши загальні труднощі, які викликають у перекладача реалій, перейдемо до огляду конкретних способів їх відтворення. Зауважимо, що твердження про те, що реалії перекладаються, є неточним. Переклад – це

знаходження еквіваленту у цільовій мові, що є неможливим у випадку реалій, оскільки в етнокультурі, матеріальній чи духовній, в історії носіїв такої мови немає ідентичного об'єкта, поняття чи явища. У випадку реалій варто говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про знаходження семантико-стилістичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій [1, с.8].

Перекладознавча теорія реалії, розроблена болгарськими дослідниками С. Влаховим і С. Флоріном, носить інтегративний характер, оскільки включає елементи лінгвістичного, філологічного, літературознавчого і культурологічного підходів. Проблеми реалії вирішуються авторами на основі зіставного аналізу тексту оригіналу і перекладу в зв'язку з категорією національного колориту. Так, науковці наводять два прийоми передачі реалій: транскрипція й переклад, останній з яких включає більш детальний перелік способів відтворення:

1. Транскрипція (і транслітерація).

2. Переклад:

I. Неологізм:

а) калька,

б) напівкалька,

в) освоєння,

г) семантичний неологізм.

II. Заміна реалій.

III. Приблизний переклад:

а) родо-видова заміна,

б) функціональний аналог,

в) описання, пояснення, тлумачення.

IV. Контекстуальний переклад [7, с. 104].

Т.Р. Кияк наводить наступну класифікацію способів перекладу реалій: транскрипція, гіпо-гіперонімічний переклад, уподібнення, міжмовна конотативна транспозиція, дескриптивна перифраза або перифрастичний переклад, комбінована реномінація, контекстуальне розтлумачення реалій, ситуаційний відповідник, калькування [17, с. 150].

Українська дослідниця Р. Зорівчак визначила такі способи трансляційного перейменування реалій:

- транскрипція (транслітерація),
- гіперонімічне перейменування,
- дескриптивна перифраза,
- комбінована реномінація,
- калькування, повне й часткове,
- міжмовна транспозиція на конотативному рівні,
- метод уподібнення (субституція),
- віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад),
- контекстуальне розтлумачення (інтерпретація реалій) [12, с. 93].

При *транслітерації* передається засобами мови перекладу графічна форма слова мови оригіналу, а при *транскрипції* – його звукова форма. Ці способи застосовуються при передачі іншомовних власних імен, географічних найменувань, назв різноманітних компаній, фірм, пароплавів, газет, журналів, гастронімів і т.д. (наприклад: *Газ де Франс, Монд, камамбер, брі, жандарм, круасан, коньяк*). На сьогодні прийоми транслітерації й транскрипції при перекладі художньої літератури застосовуються набагато рідше, ніж колись. Це цілком обґрунтовано – передача звукової або буквеної форми реалії не розкриває її значення, і тому подібні слова отримувачу, який не володіє іноземною мовою, без відповідних пояснень залишаються незрозумілими [4 с. 69].

Під *калькуванням* розуміють передачу іншомовних реалій за допомогою заміни їхніх складових частин (морфем або слів) їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу [14]. Наприклад: *les Champs-Elysées* – *Єлисейські поля*, *Place de la Concorde* – *Площа Згоди*, *Bas-Rhin* – *Верхній Рейн*, *Alpes Maritimes* – *Приморські Альпи*.

Гіперонімічне перейменування розглядається дослідницею як вид перекладу реалій, що базується на основних принципах лексичних трансформацій, категоризації денотату, визнанні ізоморфізму між частинами та цілим, а також генералізації. Усе це входить до мовних універсалій. Можливість

такого перейменування пов'язана з наявністю міжмовних гіпонімів, що в свою чергу зумовлено гіпонімією як мовною універсалією. Під час гіперонімічного перейменування реалій відбувається дереалізація, оскільки часто конкретне поняття передається лексемою з широкою, неоднозначною референцією. Цей спосіб має деякі позитивні аспекти, що залежить від завдань конкретного перекладу: він є нейтральним і не завдає значного впливу на стилістику тексту, що може бути корисним у перекладі, де акцент на актуалізацію тексту часто буває небажаним [10].

Дескриптивну перифразу коротко схарактеризувати можна як описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називаються не прямо, а описово, через характерні їхні риси (*énarque - випускник Вищої національної школи державного управління*). Оскільки дескриптивні перифрази майже ніколи повністю не відтворюють семантики оригіналу для іноземного читача, перекладач, застосовуючи дескриптивний метод, не повинен втрачати почуття міри [10].

На думку Р. Зорівчак, *комбінована реномінація*, що найчастіше є транскрипцією з описовою перифразою, є досить ефективним, хоча й багатослівним, способом максимальної передачі семантики реалій, пов'язаним із лінійним розширенням тексту (*fondue - фондю (страва з стопленого сиру з білим вином, в яке вмочують шматочки хліба); Gaullistes - голлісти (прихильники, послідовники де Голля)*). Такий підхід до відтворення реалій відображає суть перекладу як процесу біполярного: мета перекладу - перетворити оригінальний текст на цільову мову. Цей метод, який передбачає відтворення внутрішньої форми слова та структури образного перенесення значень, активізує словотворчі засоби і сприяє утворенню семантично містких неологізмів [12].

Інколи в тексті художнього твору реалія майже повністю втрачає денотативне значення і функціонує лише в конотативному плані із затемненням локальної характеристики. У таких випадках доречно застосовувати *міжмовну конотативну транспозицію* (транспозицію на конотативному рівні), замінюючи

українську реалію реалією франкофонного світу з іншим денотативним, але рівнозначним конотативним значенням [12].

Суть методу *уподібнення* полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним *аналогом* – реалією мови-сприймача (*pétanque – гра у шари; булка – brioche*). При методі уподібнення виникає небезпека штучного перенесення читача в рідне середовище, надмірного одомашнення, а тому цей метод не завжди бажаний з точки зору збереження стилістичного й національно-культурного забарвлення [10].

Існує ще один вид віднайдення семантико-стилістичних відповідників реалій – *контекстуальне тлумачення реалій*. Такий вид відтворення семантико-стилістичних функцій реалій нерозривно пов'язаний із цілісністю художнього тексту і полягає в роз'ясненні суті реалії у найближчому контексті.

Такий широкий спектр засобів дозволяє перекладачеві обрати найвдаліший прийом. Причому з перелічених способів не можна виокремити якийсь найкрай, адже питання стоїть у тому, який шлях призведе до найкращого результату в конкретному випадку.

Загалом, усі способи, до яких вдаються в перекладацькій практиці для відтворення реалій, можна звести до чотирьох основних [див. 34, с. 109]. Коротко підсумуємо їхню сутність:

1) транскрипція і транслітерація (дають змогу передати звуковий або графічний образ слова і не призводять до розширення тексту, їхній мінус в тому, що вони можуть бути незрозумілі носіям приймаючої мови);

2) калькування (передача іншомовних реалій шляхом заміни їхніх складових частин їхніми прямими лексичними відповідниками в цільовій мові. Уможливорює перенесення в текст перекладу смисловий зміст реалії без збільшення її обсягу, проте можливості калькування обмежені: одиниці, що перекладається повинні мати складові частини, поєднання яких є мотивованим);

3) аналог або приблизний відповідник (Поняття мови перекладу, що є схожим, але не збігається з поняттям мови оригіналу. Такий спосіб перекладу є

містким і не ускладнює розуміння, проте він не передає специфіку реалій і національний колорит);

4) тлумачення або описовий переклад (Полягає в з'ясуванні значення лексичної одиниці мови оригіналу за допомогою розгорнутих словосполучень, що розкривають істотні ознаки позначуваного певною лексичною одиницею явища (наприклад: *désistement* – зняття кандидатури з виборів на користь іншого кандидата). Цей спосіб вважається досить громіздким і неекономним).

Часто перекладачі вдаються до комбінування двох прийомів - транскрипції або калькування, разом з описовим перекладом, який може бути наданий у вигляді виноски або перекладацького коментаря. Використання такого підходу дозволяє поєднати компактність та економічність транскрипції з розкриттям семантики лексичної одиниці за допомогою описового перекладу.

Вибір методу передачі реалій стає складним завданням для перекладача, як підкреслено в розглянутому матеріалі. Це обумовлено кількома факторами, такими як характер тексту, значимість реалії в контексті, тип реалії, її місце в лексичних системах мови оригіналу і цільової мови, літературні традиції цієї мови, а також рівень знань аудиторії. Складнощі перекладу реалій впливають з їхньої поширеності та частоти вживання у вихідній мові. Розуміння нестандартної лексики навіть для носіїв мови оригіналу залежить від того, наскільки часто вона вживається та в яких сферах.

Отже, необхідно підкреслити, що розв'язання проблеми складності перекладу ґрунтується на комунікативній ситуації та достатньому рівні фонових знань перекладача. При роботі з реаліями перекладачеві важливо мати розуміння культури соціуму, де дана реалія вживається, і враховувати особливості перекладу виходячи з його мети, аудиторії та основної концепції видання, що розповсюджує оригінальний текст. Професійна компетентність перекладача включає не лише теоретичні та практичні лінгвістичні компетенції, але й розуміння різноманітних екстралінгвістичних чинників.

1.5. Інтерпретація поняття «реалія» французькими дослідниками та їхні перекладацькі засади

Проблема передачі реалій у перекладі привертає увагу й французьких фахівців. Людина, яка перекладає з однієї мови на іншу, має постійно усвідомлювати розходження в культурному тлі, представленому парою мов.

Французький теоретик перекладу Жорж Мунен вбачає в особі перекладача не тільки лінгвіста, але й досвідченого етнографа [47, с. 25]. За словами видатного французького перекладознавця Жан-Рене Ладміралья, переклад, художній зокрема, перебуває на перетині мови та культури, і тому сьогодні вже не розглядається як «простий» міжмовний переклад, а як міжкультурний. Саме перекладачі, яких Ладміраль називає «рушіями міжкультурної комунікації», забезпечують комунікацію між відправником (автором) і адресатом (читачем), які належать до різних мовних і культурних спільнот, і передають при цьому читачу частину невідомої культури [43, с. 27].

На думку Маріанни Ледерер, культурні елементи поділяються на три категорії: екстралінгвістичні; ті, що невіддільні від мови; та змішану категорію – культурні алузії, які можуть належати до будь-якої з двох попередніх категорій [44, с. 78].

Вже побіжний аналіз франкомовних статей, присвячених перекладу реалій, дає змогу побачити, що думка вже згадуваних болгарських дослідників та перекладачів Влахова та Флоріна, праці яких французькою мовою не перекладалися, знаходить своє місце серед французьких перекладознавців [див. 48, с. 2].

Вони цілком погоджуються, що у сучасному розумінні, реалії є джерелом труднощів перекладу, оскільки не мають еквівалентів у мові перекладу – адже це слова або вирази, що позначають елементи, характерні для певної культури". Реалії охоплюють географічні назви та позначення, включаючи місцеві види (тварин, рослин) тощо, етнографічні елементи (середовище проживання, одяг, їжа, одиниці вимірювання тощо), суспільний устрій (інститути, політичні органи тощо) [45, с. 304].

Термін реалія існує поряд з іншими термінами, що використовуються для позначення елементів культури: культурна алюзія, культурема, культурний референт, аліокультуронім, перелік яких не буде вичерпним [48, с. 2].

Поняття «культурема» було запропоновано французьким лінгвістом Абрахамом Молесом, і використовується в широкому сенсі для позначення будь-якої одиниці, що є носієм культурної інформації. Культурема несе монокультурний характер, тобто це означає, що елемент є ексклюзивним для однієї культури, де він справляє певний ефект залежно від сфери застосування та культурного середовища, функціонує як знак, що повинен бути семіотично розпізнаний, щоб бути семантично зрозумілим, переважно асоціюється з матеріальною культурою, а також відзначаються своєю автономією по відношенню до перекладу, тобто він існують поза перекладом [46, с. 18].

Проте, якщо слідувати скопос-теорії, то культурема варто вважати не елементами культури, а культурними особливостями акту комунікації, і в цьому випадку термін починає позначати одиниці, які вже не просто матеріальні, а абстрактні, як, наприклад, привітання, формули ввічливості, а також інші вербальні, екстравербальні, невербальні прояви [48, с. 3].

Ця концепція культурема, близька до визначення культури К. Раге, яка вважає, що культура – це сукупність звичок, тобто наближає поняття культури до поняття габітусу: вона охоплює набір звичок (одяг, їжа, вітання, обмін подарунками), різні способи організації часу в різних культурах (календарі, значущі моменти життя), ступінь спорідненості та розподіл на соціальні групи (сімейні, соціальні, згідно з економічними та політичними функціями), та символічне, що характеризується різним сприйняттям простору та навколишнього середовища [49, с. 44-45].

Щодо поняття «культурний референт» М. Балляр, зі свого боку, вживає його для позначення «елементів або характеристик, які разом складають цивілізацію або культуру». Незалежно від того, до якої граматичної категорії вони належать, власні назви чи загальні, вони поділяються на сфери: повсякденне життя (житло, одиниці виміру тощо), соціальна організація

(інституції, релігія, свята, освіта тощо) і «становлять даність, з якої ми повинні виходити при перекладі».

Він виокремлює дві основні групи культурних референтів: ті, що відносяться до спільного для обох цивілізацій (*ville - місто*), і ті, що становлять собою особливість, притаманну одній культурі (*pays d'Auges*). З цього треба робити висновок, що перші (універсальні) «створюють небагато труднощів при перекладі (і не викликають особливого бажання до роз'яснення, оскільки вони не є «екзотичними»), тоді як труднощі (і бажання надати пояснення) виникають з другою групою» [38, с. 126].

Такі судження, дають привід вважати, що, з точки зору теорії та практики перекладу, саме термін «реалія» є найбільш широким та об'єднує в собі згадані поняття.

У процесі аналізу особливостей перекладу таких одиниць, які, як вважають деякі, не піддаються і «чинять опір» перекладу, закономірно постає питання про те, як ідентифікувати реалії: у перекладі, їх можна розпізнати за формами, які їх позначають: «прості лексеми, складні лексеми або вирази, які функціонують як семантичні одиниці», ксенізми (або варваризми, як ще їх називають), запозичення, наприклад, а також за способами, які використовують перекладачі для відтворення реалій [48, с. 4-5].

Саме на цих способах перекладу реалій, а також на їх оцінці, сфокусуємо нашу увагу. Ф. Пласар підкреслює локальність, одиничну появу культурних елементів у тексті, тому їхня передача стосується «способу перекладу, а не стратегій макротекстового рівня». Не претендуючи на вичерпність, він розглядає способи перекладу реалій, перелічені у порядку зростання «втручання» перекладача в текст: *перенесення (report)*, *пояснювальний переклад (incrémentialisation)* та *перекладацька примітка (note du traducteur)* (Проаналізувавши способи перекладу реалій в україномовних працях та зіставивши їх сутність із сутністю цих способів, нами було дібрані такі варіанти для введення цих назв у роботу українською мовою). Також підкреслюється, що ці способи протиставляються поняттям *відповідності* та *еквівалентності*, які

ґрунтуються на принципі імпліцитності, тобто такого перекладу, де перекладач не проявляється, не залишає слідів своєї роботи [48, с. 6].

Перенесення. Іноді його називають запозиченням, або власне запозиченням [42, с. 100], а в перекладацькій термінології прирівнюють до транскодування [40, с. 68]. Перенесення – це найбільш «екзотичний» спосіб, при якому переноситься іншомовна форма. Якщо запозичення, тобто прийняття однією лінгвокультурною спільнотою поняття, що належить іншій лінгвокультурній спільноті, є суспільним актом, який виходить за межі лише перекладу, то перенесення, тобто спосіб перекладу, що полягає в перенесенні в цільовий текст елемента вихідного тексту з причин необхідності (лексична лакуна) або впливає з бажання зберегти в цільовому тексті елемент автентичності чи передати місцевий колорит, є індивідуальним актом з боку перекладача [38, с. 131]. Як приклад наводиться відривок з художньої літератури: « De toute façon, je n'y suis pas de la journée, alors tu peux lire, te reposer en tout tranquillité et préparer tes *ramyeon*, à la seule condition de faire la vaisselle après avoir mangé! » . Як можна побачити назву корейської страви було просто перенесено у французький переклад, без пояснень і приміток. Адже те, що йдеться про миття посуду, слугує достатньою підказкою, щоб читачі, які на цьому етапі читання звикли зустрічатися з назвами екзотичних страв, зрозуміли, що йдеться про страву швидкого приготування з локшини [48, с. 7].

Пояснювальний переклад. Як зазначають Ж. та К. Деманюеллі [41, с. 91], при перекладі пояснювальний спосіб вносить додаткове уточнення до культурного явища, яке не можливо перекласти, добравши відповідник. На відміну від перекладацької примітки, пояснювальний переклад лишається частиною тексту, а не виноситься за його межі, як у випадку з приміткою. При пояснювальному перекладі зберігається форма оригінального поняття, що потім вставляється в текст, а не повністю викидається з нього, не лишаючи таким чином жодних слідів іншої культури.

Перекладацька примітка. Третій спосіб, якому приділяється увага у працях французьких перекладознавців, – це перекладацька примітка. У

термінології перекладу Ж. Делісія [40, с. 59-60], вказується, що «примітки зазвичай мають дидактичний характер та ілюструють обмеженість засобів перекладу. Вони часто застосовуються до висловлювань або фактів з лінгвокраїнознавства іншої країни, які вважаються неперекладними або невідомими реципієнту». Деякі з них подаються як обґрунтування вибору перекладача, а інші вказують на особливості вихідного тексту, які частіше зустрічаються в художніх або біблійних перекладах, ніж у прагматичних текстах.

Дехто критикує цей спосіб, зокрема Д. Орі у своїй передмові до праці Ж. Мунена [47, с. 11], називає його «соромом перекладача». Тим не менш, різні автори стають на сторону перекладацької примітки, характеризуючи її як ознаку чесності та професійного сумління перекладача, турботи про свою цільову аудиторію та бажання підвищити рівень сприйняття цільового тексту, чи то як ознаку відкритості до інших культур, що підтверджується думкою Ж. та К. Деманюеллі [41, с. 119].

Розглянемо, до яких вад у перекладі призводить наявність у вихідному тексті реалій та яким чином оптимізувати переклад. У цьому питанні хочеться погодитися з М. Ледерер, яка нарікає на брак системності серед перекладачів: «Відсутність перекладацької рефлексії означає, що рішення під час перекладу приймаються не систематично, а час від часу. Навіть якщо перекладач дійсно бікультурний, але якщо він працює без теоретичної бази, то є ризик фрагментарності у вирішенні перекладацьких проблем, які зустрічаються в тексті. Перекладач може робити власне переклад певних власних назв, тому що вони вмотивовані, тоді як інші власні назви в цьому ж тексті він вже не перекладатиме, замість того, щоб все було уніфіковано. Компетентний перекладач працює не з окремими шматками тексту, а постійно враховує контекст, причому не тільки попередній, але й заглядає, передбачає наперед. Бо насправді, культурна особливість, яка в певний момент здається незрозумілою, цілком може прояснитися пізніше, і тому перекладач стримує своє бажання пояснювати щось без особливої потреби» [44, с. 83-84].

Також автори наголошують, що слід пам'ятати про те, що вибір перекладацьких стратегій є відповідальністю не лише перекладачів, але й редакторів, які беруть участь у книжковому ланцюжку. Критерії можуть включати редакційні обмеження, наприклад, не перевантажувати текст примітками, щоб не подовжувати його без потреби і не відволікати читача – звідси можлива несистематичність у використанні цього способу. Утім, треба брати до уваги і читача, критерій, схожий на редакційні обмеження, оскільки видавець передбачає смаки та уподобання своєї клієнтури.

Це нагода розглянути постать «зразкового читача зарубіжної літератури», у чому, на перший погляд, Балляр і Ледерер сходяться: «Ознайомлений з різними культурами через засоби масової інформації», сучасний читач більше не є «культурним аутсайдером», тому «немає потреби полегшувати йому роботу, пояснюючи навіть найменші культурні алюзії, немає потреби давати йому лекції з етнографії». Балляр також погоджується з цією думкою, вказуючи при цьому, що очікування від перекладу того, що він повністю слідуватиме оригіналу, є, на його думку, «залишком концепцій ідентичності етноцентричного перекладу», тоді як перекладацькі примітки та пояснювальний переклад становлять частину перекладу, оскільки вони уможливають зв'язок між мовами та культурами, в яких зберігається ідентичність, чужість та сенс [44, с. 90; 38, с. 147-148].

Як бачимо, асиметрію в поводженні з реаліями можна пояснити кількома критеріями. Однак не варто приписувати лише перекладачеві всі розбіжності у перекладі, які можуть бути розподілені між кількома суб'єктами редагування, з одного боку, і обґрунтовані критеріями, які не є експліцитними в тексті на користь перекладачів, – з іншого боку. На противагу приписуючій позиції, якій має підпорядковуватися діяльність перекладачів, можна зробити наступне твердження: «...завдання перекладача не можна ототожнювати зі стандартизуючим, стерилізуючим актом, метою якого є досягнути однорідності унікального першоджерела, [...] і будь-яка перекладацька дискусія, що ґрунтується на повазі до меж значення, прагне до замкненості, обирає відмову від відкритості до потойбічного» [49, с. 41].

Нарешті, слід зазначити, що виражальні засоби та способи, до яких вдаються перекладачі, щоб якнайкраще передати вихідний текст, привласнюються першоавторами. Тобто автор першотвору займає так би мовити доперекладацьку або навіть власне перекладацьку позицію, засновану на передбаченні потреб цільового читача, на зміні цінностей, які роблять переклад моделлю письма, а не просто другочерговою, міметичною формою письма. «Виноски, глосарії, кальки та заміни – все це частина практики перекладу, часом дикунської, а часом ерудованої, що змушує автора стати перекладачем у звичайному, технічному розумінні цього поняття» [39, с. 53].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проаналізувавши роль реалій у системі безеквівалентної лексики, нами було відзначено, що ця категорія слів виконує важливу функцію у лексико-семантичній структурі мови. Відомості про реалії дозволяють відтворити культурний контекст та специфіку держави, що має значний вплив на розуміння тексту. Дослідження у цій області показує, що існують різні підходи до тлумачення реалій та їхнього перекладу. Хоча ця проблема не є новою для перекладознавства, вона залишається актуальною і вимагає подальших досліджень та уточнень у розумінні та класифікації реалій.

У рамках дослідження ми розглянули тлумачення поняття «реалії» у перекладознавстві. Вчені запропонували різні визначення та класифікації реалій, зокрема виділяють «реалія-предмет» і «реалія-слово». Коротко кажучи, реалії – це вирази та словосполучення національної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, що є характерними для конкретного географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей певного народу, нації, країни або племені. Ці вирази і словосполучення є носіями національного, місцевого або історичного колориту. Що стосується структури реалії, деякі вчені вважають, що реаліями можуть бути слова, словосполучення, речення та скорочення. Це поняття також може являти собою фразеологізми, ідіоми та прислів'я, які мають національне або історичне забарвлення.

Огляд типів класифікацій реалії дав змогу побачити, що реалії класифікують за різними критеріями. Так у розділі було проаналізовано 8 типів класифікацій реалій, з яких слід виділити класифікацію реалій С. Флоріна та С. Влахова, що вважається найбільш змістовною та обґрунтованою. Проаналізувавши різні види класифікацій, можна зробити висновок, що всі реалії можуть бути об'єднані за предметною ознакою (тобто визначенням предмету чи факту); за структурно ознакою (слова, словосполучення, фразеологізми, речення, комунікативні одиниці); за часовою ознакою (сучасні, історичні); за місцевою ознакою (національні, регіональні, локальні).

Насамкінець, ми дослідили способи відтворення реалій, які використовуються в перекладацькій практиці. Їх можна звести до чотирьох основних: транскрипція (або транслітерація), калькування, уподібнення (або приблизний відповідник) та тлумачення (або описовий переклад). Загальна думка з поняття реалій в перекладознавстві наголошує на їх важливості та складнощах перекладу через культурні й лінгвістичні особливості, що потребують спеціального підходу та пошуку оптимального варіанту при відтворенні цільовою мовою.

РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ КІНОПОВІСТІ «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

2.1. Довженкова Десна, змалювання колориту українського села початку 20 ст.

Перед тим, як перейти безпосередньо до перекладацького аспекту нашої роботи - аналізу відтворення українських реалій французькою мовою, вважаємо за необхідне сформулювати загальне уявлення про матеріал дослідження та навести загальну інформацію щодо творчості автора. Це дасть змогу ясніше усвідомити значущість реалій у повісті «Зачарована Десна», а також і їх адекватну передачу в перекладі, для розуміння читачем самотності народу та культури України.

Література займає неабияке місце у процесі становлення національної ідентичності. Адже літературні твори містять відомості про самотність, історичну індивідуальність народу й можуть стати невичерпним джерелом формування правильної життєвої позиції, самоідентифікації особистості з певною мовою, релігією, культурою тощо [33, с. 102].

Літературна спадщина Олександра Довженка переконливо свідчить про те, що однією з провідних у його творчому доробку є ідея про важливість вивчення історії та культури свого народу – нескінченного джерела для виховання національної самосвідомості та любові до Батьківщини. Відтак його твори залишаються актуальними й в умовах сьогодення, причому не лише для нашого суспільства, а й для іноземних читачів, як спосіб збагнути українську ідентичність.

Письменник працював над «Зачарованою Десною» упродовж 14 років, з 1942 по 1956 рік, щоразу вертаючись до неї. Він не писав її задля постановки чи задля опублікування, а для себе. Тільки у березні 1956 року журнал «Дніпро» видрукував повість, а наступного року, вже по смерті автора, твір вийшов окремим виданням [21 с. 3].

Це був складний для О. Довженка період, що вважається деякими дослідниками творчою кризою автора. Тогочасний режим з безмежною

кількістю «табу» паплюжив саме право художника на творчість та натхнення. Тому в цей час письменник звертається до спогадів про дитинство, коли він був вільною, природною людиною, з можливістю думати і сприймати світ своїми очима, а не так, «як вимагає ідеологічний магічний кристал» [28 с. 26].

«Зачарована Десна» – кіноповість лірична, що не має чіткого сюжету з послідовним розвитком подій, а формується зі схожих на новели окремих спогадів про життя селянської родини, про красу хліборобської праці, про народну мораль і мудрість [21, с. 5].

Довженкову родину в «Зачарованій Десні» порівнюють з Україною в мініатюрі, а персонажів прирівнюють до національних типів. Ця кіноповість про історичну долю української нації, її культуру, зокрема народну творчість, сімейні традиції, трудове оточення, побут, красу рідної природи. Довженко змальовує людей, які оточували його у дитинстві, з якими він ріс, яких поважав, для яких працював та прагнув зробити світ кращим. Це прості, незаможні, інколи навіть неписьменні, як і його батьки, люди, проте з відкритою душею, красиві ззовні та зсередини. Люди, здатні прийти на допомогу, відкриті душею для добра, що стоять дуже близько до природи. Довженко поетично відображає духовне багатство трудівників, їх моральне здоров'я, тверезість мислення, тонкий гумор і безмежну терплячість. [32 с. 72].

Життя українського села на початку 20 століття яскраво змальовується автором, і реалії, на яких зосереджено наше дослідження, слугують для цього, так численні реалії дають змогу уявити тогочасний побут: *стріха, повітка, погребня, покуть, чарка, пужално, мисник, клуня, запічок*, соціальний устрій: *курінь, губернія, куркуль, справник, панич, чумаки, отаман, попадя*, культурне життя: *паска, крашанки, колядки, щедрівки, веснянки, обжинки, зелена неділя, переплавна середа*, і також присутні образи (*мати-зозуля, сизий орел*), приказки, що втілюють народну мудрість (*п'яному море по коліно*), слова пісень, лайки тощо.

2.2. Особливості перекладу «картини світу» у художньому творі

Переклад художнього тексту полягає у відтворенні найбільш точної картини світу, яка б наближалася до тієї, що міститься у вихідному матеріалі. Це передбачає врахування етнокультурних особливостей соціуму, що виражені в оригінальному творі. Під час перекладу тексту, створеного автором з іншого соціуму, перекладачу важливо дослідити різницю між картинами світу, щоб визначити, які саме аспекти відрізняються у тексті оригіналу та власній культурі автора, і відобразити це в перекладі.

Термін «картина світу» у лінгвістиці запропонував Л. Вайсгербер, воно стало одним з центральних у гуманітарних науках, перед усім, лінгвістиці, філософії, етнографії, культурології. Під терміном «картина світу» у сучасній науці розуміють цілісний образ світу – сукупність ціннісних уявлень людини про світ, які розкривають особливості її світобачення. Картина світу включає ціннісно-орієнтоване знання про світ, що виникає у людини як підсумок усієї її духовної діяльності. Адекватний переклад передбачає, в ідеалі, симетричність картин світу оригіналу і перекладеного твору, хоча на практиці це навряд чи можливо [див. 35, с. 122].

Кожна історична епоха в межах певного етносу має свої характерні особливості, які ускладнюють процес перекладу, оскільки ці елементи не можуть просто бути перенесені на інший культурний та часовий контекст. Ці елементи мають унікальні риси, які не мають відповідників у інших соціокультурних групах. Тому перекладачі змушені використовувати компенсаційні стратегії та тактики для того, щоб відтворити суть оригінального тексту на найбільш адекватний спосіб у мові та культурі перекладу. Кожен соціум має унікальну та неповторну картину світу, яка обов'язково відображається у художніх творах, тому вирішення цієї проблеми вимагає від перекладача глибокого розуміння як оригінального тексту, так і культурного контексту, у якому він перекладається.

Та все ж таки, попри численні відмінності між мовами і культурами, все-таки можливо адекватно передати інформацію, закодовану автором у вихідному тексті. «Діяльність перекладача полягає у перефразуванні, перетлумаченні

лакунарних місць оригіналу, у застосуванні прийомів, що дозволяють за допомогою різноманітних знаків надолужити, доповнити або анулювати лакунарні фрагменти у перекладному комунікаті» [37, с. 7].

Мовна тканина культурно або хронологічно віддалених творів вирізняється такими елементами, що вимагають додаткових зусиль у перенесенні їх в культуру реципієнта, саме такими елементами і слугують реалії. Реалії можуть мати «асоціативний шлейф», окрім денотативного значення, який перекладач має прагнути відтворити. Асоціативний шлейф – це «сукупність соціокультурних та історичних асоціацій, які поєднуються з певним концептом у реципієнтів певної етнокультури на конкретному історичному етапі» (термін запроваджено Т.Є. Некряч [26]).

У художньому творі реалії виконують різні функції, серед яких, за Н. Фененко, наступні:

1. Відтворення національного колориту. Національна приналежність є найважливішою типологічною характеристикою, що вказує на етнографічну природу реалії. Саме тому в художньому творі реалії використовуються з метою відтворення особливостей побуту.

2. Естетизації побутової деталі. Реалії, що передають конкретні, доступні зоровому сприйняттю предметні і просторові відносини входять до складу «речового словника», який нерідко виступає в якості головного матеріалу художнього тексту.

3. Відтворення історичного колориту. Часова віднісенність робить реалії знаком певної епохи.

4. Символьна та асоціативна функція. Реалія в символній функції може стати ключовим образом твору, виражаючи художній задум автора.

5. Функція маркера чужої культури [див. 31, с. 72-73].

Підхід до відтворення реалій може бути зумовленим ступенем вираженості реалії у художньому тексті, її роллю. Наприклад, якщо реалії не несуть у тексті вагомого художнього навантаження, входячи в нейтральний пласт номінативного інвентарю мови, такі одиниці можна замінювати гіперонімами, відтворювати

методом уподібнення, а інколи, але обов'язково не зловживати цим, їх можна пропускати, не завдаючи особливої шкоди цілісності тексту. Очевидно, у таких випадках треба керуватися перекладацьким тактом: хоча з одного боку, надто велика кількість незнайомих назв і понять стомлює читача, але з іншого – назви страв, деталей одягу і побуту загалом збагачують лексику перекладу та надають тексту правдоподібність та природність, засвідчуючи лінгвокультурологічні знання перекладача. В протилежній же ситуації, коли реалія виступає як художня деталь та є вагомим компонентом твору, то такі реалії калькують, транскрибують, передають засобами описового або комбінованого перекладу, щоб передати самобутність культури оригінального тексту, і при цьому не зробити реалії занадто екзотичною для сприймання читачем [31, с. 74].

У процесі перекладу реалій немає суворо раз і назавжди встановлених правил, адже потрібно виходити з контексту, ролі реалії, як вище зазначалося, інтенцій автора, рівня знань аудиторії цільового тексту тощо.

Мовні та культурні відмінності оригіналу й перекладу призводять до того, що під час перекладу спостерігається деформація вихідного тексту, оскільки необхідно вписати його до чужого середовища. Така деформація може здійснюватися або за рахунок форми оригіналу, або за рахунок семантики – йдеться про стратегії перекладу. Стратегія перекладу визначає характер перекладацьких втрат, тому як «переклад – це постійне жертвоприношення, питання лише в тому, що є жертвою та в ім'я чого ця жертва приноситься» [див. 31, с. 107].

Дві найпоширеніші стратегії перекладу – доместикація та форенізація, введені американським перекладачем-теоретиком Л. Венуті. Доместикація полягає в адаптації першотвору до особливостей культури читача. При форенізації наголос ставиться на лінгвістичну та культурну різницю між двома народами, підкреслюються особливості вихідної культури, в яку поринає читач [див. 31 с. 109].

Суперечки щодо доместикації та форенізації існують давно, кожна з них представляє собою як переваги, так і недоліки. Перекладачам важливо

враховувати взаємозв'язок між оригінальним та цільовим текстами і спрямовуватися на функцію, яку вони хочуть досягти через переклад, використовуючи комунікативну функцію цільового тексту як своєрідний орієнтир. К. Норд зазначає, що оскільки переклад вважається формою комунікативної взаємодії, різні комунікативні цілі можуть вимагати різних стратегій перекладу. Це означає, що при перекладі текстів перекладачам необхідно адаптувати свій підхід залежно від того, яку специфічну комунікативну мету вони прагнуть досягти [див. 31, с. 110].

До перекладацьких прийомів стратегії доместикації можна віднести: дескриптивну перифразу, метод уподібнення, гіперонімічне перейменування, конотативна транспозиція на мовному рівні. Такі прийоми, як транскрипція, транслітерація, калькування та комбінована реномінація підпадають під стратегію форенізації, під час якої акцент ставиться на культурі оригіналу. По завершенню нашого дослідження ми зможемо визначити, якої стратегії притримувався перекладач при відтворенні реалій з кіноповісті «Зачарова Десна» у франкомовному перекладі.

На нашу думку, при перекладі художніх творів, які зображують картину буття іншого народу, завданням перекладача є перенести читача цільового тексту у чуже для нього середовище, щоб ознайомити з етнографічними елементами, які є специфічними для культури адресата, тож стратегія форенізації має, все ж таки, переважати.

2.3. Класифікація реалій кіноповісті

Аналіз реалій у кіноповісті «Зачарована Десна» здійснено на основі класифікації, запропонованої С. Влаховим та С. Флорінім, яка була описана в їхній праці «Неперекладне в перекладі». Відповідно до цієї класифікації реалії поділяються за предметною, місцевою та часовою ознакою. Нами буде погруповано реалії за предметною ознакою з огляду на те, що її складові найбільш повно відображають дійсність, змальовану у кіноповісті. За цією ознакою реалії поділяються на такі основні групи: 1) географічні реалії, 2)

етнографічні реалії, 3) суспільно-політичні реалії, кожна з яких містить більш конкретизовані підгрупи [7, с. 59-64].

У ході дослідження було проаналізовано більше 100 різних реалій, вилучених методом суцільної вибірки з франкомовної версії кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» [56]. Надалі будуть наведені реалії з їхніми французькими відповідниками, підібрані Женев'євою Коффман у її перекладі з української мови. Реалії були класифіковані нами в такий спосіб:

1) Географічні реалії:

Топоніми

Десна – Desna, Борзна – Borzna, Батурын – Batourine, Загребелля – Zagrebélie, Почайвська лавра – Laure de Potchaïev, Ново-Афонський монастир – monastère de Novu-Afon, Дзюбине – Dzioubiné, Церковне – Tserkovné, Тихе (озера) – Tykhi, Сейм (річка) – rivière Seïme, Каховка – Kakhovka, запорозькі степи – steppes zaporogues, Дон – Don, Дунай – Danube.

Явища природи

суховій – vent sec, степ – steppe.

2) Етнографічні реалії:

Побут

Їжа та напої: горілка – vodka, узвар – compote, коливо – koutia, бубличок – craquelin.

Одяг (та зачіски): кожух – pelisse, свитка – bure, чемерка – dolman, чуб – cheveux. Житло, меблі, посуд: стріха – toit, тин – palissade, погребня – cave, повітка – remise, клуня – grange, копанка – réservoir, долівка – plancher, призьба – soubassement, комора – débarras, сину – entrée, піч – four, запічок – four, припічок – four, покуть – coin, мисник – buffet, ночви – auge, лампадка – veilleuse, чарка – verre ; verre de vodka.

Праця

Знаряддя праці: пужално – fouet.

Мистецтво і культура

Музичні інструменти: бандура – bandoura.

Фольклор: прокльон – *malédiction*.

Звичаї, ритуали та свята: колядка – *chanson rituelle ; ballade*, крашанки – *oeufs peints*, колядки, щедрівки, веснянки, обжинки – *chasons que chantaient les filles à Noël, au Nouvel An, au printemps, pendant la moisson*, зелена неділя – *fête de la Trinité*, несвячена паска – *gâteau pascal non consacré*, паска – *pain bénit*, Христос Воскрес – *Alleluïa*, переплавна середа – *mercredi de Pentecôte*, колядувати – *chanter une koliadka*, спас – *fête du Saint Sauveur*.

Міфологія та казки: ворожка – *guérisseuse*, домовик – *domovoï*, нечиста сила – *oiseau de malheure*, водяний мірошник – *génie des eaux*.

Етнічні об'єкти

Найменування осіб за місцем проживання: загребляни – *habitants de Zagrebélie*.

Одиниці міри і гроші

Одиниці міри: версти – *kilomètres*, аршин – *mètre*.

Гроші: копійка – *koretsk*, карбованець – *rouble*, червінець – *tchervonets*.

3) Суспільно-політичні реалії:

Адміністративно-територіальний устрій

Адміністративно-територіальні одиниці: курінь – *hutte*, губернія – *district*.

Населені пункти: хутір – *ferme*.

Органи та носії влади: поліцаї – *police allemande*, справник – *chef des gendarmes*.

Суспільно-політичне життя

Суспільні рухи та організації: Артек – *camp de pionniers Artek*.

Стани та касти: куркуль – *koulak*, бурлакування – *bourlinguer en quête de travail*, панич – *(son) atoureux*, піп – *pope*, попадя – *femme de pope*, чумаки – *tchoumaks*, мужики – *toujiks*, дачник – *vilégiateur*.

Військові реалії: отаман – *ottoman*.

А також, спираюсь на іншу класифікацію, що на нашу думку доповнює вищезгадану, [див. 15, с. 254], вдалося розподілити реалії з кіноповісті у ще 2 групи, а саме ономастичні та асоціативні реалії.

До *ономастичних реалій* віднесемо антропоніми:

Лаврін – Lavrine, Сергій – Sergui, Василько – Vassylko, Іван – Ivan, дід Семен – Semion, Кулик – Koulyk, Тягнибіда – Traîne-le-Malheur, Оврам – Ovram, Масій – Massi, дід Захарко – vieux Zakharko, невістка Галька – bru Galka, Сашко – Sachko, Мина – Mina, Богдан Холод – Bogdane Kholod, поліцей Авраменко – policier Ovramenko, Макар – Makar, Ярема Бобир – Yarema Bobyr, отець Кирило – père Kyrylo, дяк Яким – diacre Yakym, паламар Лука – sacristain Louka, Сащечко – mon petit Sacha, Самійлові хлопці – enfants de Samiïlo, Самійло-косар – Samiïlo-le-Faucheur, Тихон – Tykhone, Мурай – Mourail, Миколай Тройгуб – Mykola Troïgoub.

До **асоціативних реалій** анімалістичні символи, релігійну символіку, фольклорні, історичні та літературно-книжкові алюзії, мовні алюзії, які тонко сприймаються українським читачем та становлять, на нашу думку, найбільшу складність для адекватного перекладу:

Чумацькі літа – du temps il était tchoumak, босоноге дитинство – petit loupiot que j'étais, богатирський голос – voix de tonnerre, хторого пришествія – jusqu'aux calendes grecques, вниз по матушці – en aval de la rivière, мати-зозуля – tatan comme un cou-cou, мужицькі кінські душі – misérables animaux de moujiks, сизі орли – aigles bleus, паняночка з-за Дунаєчку – jeune Danubienne, «Бодай тобі кістка в горло» – Si seulement tu pouvais t'étrangler avec un os, «А щоб тебе побило святе Різдо» – Que Noël te terasse, «Побий його свята паска» – Qu'il soit terassé par les saintes Pâques.

2.4. Аналіз способів відтворення українських реалій французькою мовою

У рамках нашого дослідження скористаємося способами перекладу реалій, запропонованими Р. Зорівчак, які були оглянуті у першому розділі роботи, серед них:

- транскрипція (транслітерація);
- гіперонімічне перейменування;
- дескриптивна перифраза;
- комбінована реномінація;
- калькування, повне й часткове;

- метод уподібнення (субституція);
- віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад);
- міжмовна транспозиція на конотативному рівні;
- контекстуальне розтлумачення (інтерпретація реалій).

2.4.1. Топоніми та антропоніми

Звернемося до розгляду та опису способів перекладу реалій повісті «Зачарована Десна», виділених нами у групи географічних та ономастичних реалій. Тож, розпочнемо з топонімів та антропонімів, оскільки модель перекладу цієї категорії слів в рамках даного твору видається нам схожою та більш-менш систематизованою.

Маємо назви річок та озер: *Десна, Сейм, Дон, Дунай, Дзюбине, Церковне, Тихе*.

Переважна більшість цих найменувань були передані способом транскрипції:

«... і вже давно вечір надходив, і великі соми вже скидались у Десні між зірками, а ми все слухали, розкривши широко очі, поки не повергались в сон у запашному сіні під дубами над зачарованою річкою Десною».

*« Le soir tombait sous les étoiles, de gros silures faisaient la culbute dans les flots de la **Desna**, et nous étions là, les yeux grand-ouverts à écouter grand-père, jusqu'à ce que nous nous endormions enfin dans le foin odorant, sous les chênes, au bord de la **Desna** enchantée » [69 с. 11].*

*«Я описую тільки таке, що було колись на Десні якраз тамечки, де в неї впадає **Сейм**».*

*« Je raconte sim plem ent ce qui s'est passé autrefois au bord de la Desna, là où s'y jette le **Seïme** » [с. 63] .*

Транскрибування назв річок та озер допомагає зберегти оригінальність та автентичність місцевих топонімів. Це дозволяє читачеві легше розпізнати та асоціювати події з конкретними географічними об'єктами.

«І я примовкав, а Тарас тоді, дідів батько, брав мене на руки і розповідав про Десну, про трави, про таємничі озера — Дзюбине, Церковне, Тихе, про Сейм».

*« Alors, je m 'apaisais, et le vieux Tarass, le père de grand-père, me prenait dans ses bras et me racontait toutes sortes de choses sur la Desna, sur les herbes, les lacs mystérieux **Dzioubiné, Tserkovné, Tykhi**, sur la rivière Seïme » [с. 32].*

«Лише іноді, напившись з сусідом і другом своїм Миколаєм Тройгубом, пробували удвох співати своєї єдиної бурлацької, згадуючи бурлакування на Дону...»

*« Il arrivait pourtant qu'après s'être saoulé avec son ami et voisin Mykola Troïgoub, ils entonnassent la chanson qu'ils savaient tous les deux, celle qui datait du temps jadis où, jeunes gars sans terre et sans famille, ils bourlinguaient en quête de travail dans la région du **Don**, ... » [с. 43].*

Та шляхом усталеного відповідника. Такий підхід може бути особливо корисним у випадках, коли назва географічного об'єкту добре відома та розповсюджена серед аудиторії:

«Я вертаюсь з Дунаю до хати, оглядаюсь: аж і мати співає, гойдаючи колиску, і в неї зовсім не хатня мрія, щось зовсім не буденне, ніби сама вона теж лине десь у просторах свого серця, і дівки за вікном на морозі під зоряним небом».

*« Je reviens du **Danube** à la maison, je regarde tout au tour: ma mère chante, en berçant un bébé, mais elle n'a pas son air de tous les jours ; on dirait qu'elle aussi vogue dans les espaces de son coeur, comme les jeunes filles là-bas, sous les- étoiles du ciel glacé » [с. 74].*

Назви міст та сел (*Борзна, Батурин, Каховка, Загребелля*) також відтворені шляхом транскрипції:

*«Часом по дорозі на луг, коли хто питає у нього дорогу на **Борзну** чи на **Батурин**, він довго стояв посеред шляху і, махаючи пужалном, гукав услід подорожньому: ...»*

« *Grand-père aim ait bien faire la causette, et quand quelqu'un lui demandait le chemin de **Borzna** ou de **Batourine**, il restait longtemps planté sur la route, son fouet en mains, criant dans le dos du passant : ...* » [с. 10].

« *Лише іноді, напившись з сусідом і другом своїм Миколаєм Тройгубом, пробували удвох співати своєї єдиної бурлацької, згадуючи бурлакування на Дону, та по **Каховці**, та по каховських степах запорозьких: ...*»

« *Il arrivait pourtant qu'après s'être saoulé avec son ami et voisin Mykola Troïgoub, ils entonnassent la chanson qu'ils savaient tous les deux, celle qui datait du temps jadis où, jeunes gars sans terre et sans famille, ils bourlinguaient en quête de travail dans la région du Don, de **Kakhovka** ou dans les steppes zaporogues : ...* » [с. 43].

« *Отак почавши розговлятися у суботу, потрошки-помаленьку поснули ми, проспали службу божу і тільки вдосвіта з великими труднощами стали підпливати човном до затопленого села **Загребелля**.*»

« *Nous manquâmes la messe et ce n'est qu'au point du jour que surmontant d'immenses difficultés notre barque s'approcha du village de **Zagrébélia*** » [с. 45].

Щодо назв монастирів (*Почаївська лавра, Ново-Афонський монастир*), то їх відтворено комбінованим способом, частина, що відтворює збірне поняття (лавра, монастир) перекладається через французький відповідник, а друга частина транскрибується, але від назви міста, тобто утворюючи іменник, який приєднується за допомогою артикля.

« *А на білій стіні під богами, аж до мисника, висіло багато гарних картин — **Почаївська лавра, Київська лавра, вид Ново-Афонського монастиря** ...*»

« *Et sur le mur blanc, entre les icônes et le buffet, de jolis tableaux étaient accrochés, qui représentaient la **Laure de Potchaïev** et celle de **Kiev**, ainsi que le **monastère de Novy-Afon** ...* » [с. 19].

Такий спосіб перекладу цілком виправданий, він є найуживанішим при передачі іншомовних географічних назв, такий переклад зберігає певну національну своєрідність у своїй словесній звуковій формі. Коли транскрипція використовується у перекладі художнього твору, то її норми не можуть бути

повністю систематизованими і багато залишається на частку художнього чуття перекладача і редактора. Можемо спостерігати, що і в нашому випадку прослідковується відсутність уніфікованості, адже деякі з назв були транскрибовані через російську мову та її фонетичне звучання: *Почаївська лавра*, *Київська лавра* – *Laure de Potchaïev, de Kiev*, *Дзюбине* – *Dzioubiné*, *Батурич* – *Batourine* – тоді як для пертдачі українського звуку «и» використовується французька літера «у».

Перейдемо до розгляду антропонімів твору. Для послідовності в аналізі їх можна поділити на прості імена (*Лаврін, Сергій, Іван, Макар, Тихон, Мурай, Кулик, Оврам, Масій, Мина, Семен*), складені прізвиська (*поліцай Овраменко, отець Кирило, дяк Яким, паламар Лука*), ім'я+прізвище (*Богдан Холод, Ярема Бобир*), димінутивні форми імен (*Василько, дід Захарко, невістка Галька, Сашко, Сашечко*), промовисті імена (*Тягнибіда, Самійло-косар*).

Імена з першої групи були перекладені за допомогою транскрипції:

«Доглядали мене змалечку аж чотири няньки. Це були мої брати: **Лаврін, Сергій, Василько й Іван**.

«*Quatre bonnes m'ont surveillé quand j'étais tout petit ; c'étaient mes frères Lavrine, Sergui, Vassylko et Ivan*» [с. 35].

«— Сядеш у карцію,—сказав **Макар** і понюхав на припічку жарене поросся».

« — *Eh bien, tu iras au cachot, répondit Makar en flairant l'odeur du porcelet qui rôtissait dans le four* » [с. 45].

«*І хоч Тихон категорично відмовився стріляти не дозволену законом божим птицю, вона повернулася з дуба тільки ввечері і накаркала такого дощу й грому, що погноїла все сіно*».

« *Et malgré que Tykhone eût refusé catégoriquement de tirer sur un oiseau protégé par la loi de Dieu, le corbeau ne revint que dans la soirée et croassa tant et si bien que l'orage qui en résulta fit pourrir tout le foin* » [с. 62].

«*А Кулик завжди ходив з бандурою і співав не про божественне*».

« *... et Koulyk qui chantait, et pas seulement des chants religieux, en s'accomplissant de sa bandoura, lui en im posait par son apparence artistique* » [с. 43].

«Старший мій брат **Оврам** був давно уже проклятий бабою, ...»

« *Mon frère aîné **Ovram** avait été cent fois maudit par grand-mère, ...* » [с. 21].

«Навіть **Масію** і той кудись щез». « *Même **Massi** avait disparu* » [с. 28].

«Звали нашого діда, як я вже потім довідався, **Семеном**».

« *J'ai appris plus tard que mon grand-père s'appelait **Sémione*** » [с. 10].

Клички тварин також передані за допомогою транскрипції:

«Один кінь у нас звався **Мурай**...».

« *Un de nos chevaux s'appelait **Mourail** ...* » [с. 71].

«**Мина** хоче діда прохромить рогами». « *Mina essaye de le transpercer avec ses cornes* » [с. 43].

Аналогічним способом транскрипції відтворені також форми «ім'я+прізвище», що дає змогу французькому читачеві відчутти автентичність та різноманітність форм українських прізвищ:

«**Богдан Холод**, могутній і вже літній їх ватаг, не любив ходити з торбою по хатах».

« *Leur chef, **Bogdane Kholod**, personnage robuste et déjà d'un certain âge, n'aimait pas aller mendier dans les maisons* » [с. 41].

«Один лише **Ярема Бобир**, наш родич по дідовому коліну, не постраждав у цій пригоді».

« *Seul, **Yarema Bobyr**, notre parent du côté de grand-père, était sain et sauf* » [с. 47].

Що стосується складених прізвищ, то іменна частина транскрибована, а загальна назва перекладена:

«На другий день **поліцай Овраменко** понизив старця в правах: він заборонив йому сидіти біля ринку».

« *Le lendemain même, le policier **Ovramenko** abaissa Bogdane dans ses droits : il lui défendit de mendier près du marché* » [с. 42].

«Скоро з-за хати вплив невеличкий човник, а в човнику й співці — **отець Кирило**, дяк **Яким** і керманіч за веслом — **паламар Лука**».

« *Soudain, de derrière la maison apparut une petite barque dans laquelle étaient assis les chantres — le père **Kyrylo** et le diacre **Yakym**, — et l'homme de barre avec sa rame, le sacristain **Louka** » [с. 49].*

Спосіб транскрибування власних імен також дозволяє зберегти оригінальну форму зменшених форм українських імен, що передає національний колорит:

«*Це були мої брати: Лаврін, Сергій, **Василько** й Іван*». « *... c'étaient mes frères **Lavrine**, **Sergui**, **Vassylko** et **Ivan** » [с. 35].*

«*Дід **Захарко** був коваль, хоч я ніколи не бачив, аби він щось кував*».

« ***Zakharko** était forgeron. Il est vrai que de ma vie, je ne l'avais vu forger quelque chose » [с. 27].*

« *Собаки оббігали городами, а невістка **Галька** спала в коморі, ...*».

« *... quant à sa bru, **Galka**, elle était obligée de coucher dans le débarras » [с. 27].*

«— *Цить, **Сашко**, не плач,— приказував мені прадід Тарас, коли я починав чогось там ревити,— не плач, дурачок*».

« — *Chut, **Sachko**, ne pleure pas, me disait mon arrière-grand-père, quand je versais des larmes ne pleure pas, petit bêta » [с. 32].*

Серед прикладів використання транскрипції виділяється переклад через дескриптивну перифразу, яка дає змогу зрозуміти сутність такої ласкавої форми імені *Саша*:

«— *Брешеш! **Сашечко**, останься дома,— благає мене мати*». « — *Tu mens ! Oh, mon petit **Sacha**, reste à la maison, te supplie maman » [с. 53].*

І, нарешті, маємо 2 приклади промовистих імен, які були перекладені способом калькування:

«*Один кінь у нас звався **Мурай**, другий **Тягнибіда***».

« *Un de nos chevaux s'appelait **Mourail**, l'autre était **Traîne-le-Malheur** [с. 71].*

«*Він був такий великий косар, що сусіди забули навіть його прізвище і звали його **Самійло-косар** ...*»

« *Il était un faucheur si prestigieux, que ses voisins en oublièrent son nom et l'appelaient Samïlo-le-Faucheur* » [с. 61].

Як бачимо спосіб транскрибування так само найуживаніший для відтворення українських антропонімів французькою мовою. Так само, як і у випадку з топонімами, можна прослідкувати деяку неузгодженість у транскрипції: наявні випадки передачі звукової форми через звучання російської мови: *Семен – Sémione, Мина – Mina*. Такий підхід може бути зумовлений історичним періодом, коли твір був написаний та перекладений (1956 та 1981 рр.), а саме друга половина 20 століття, коли Україна входила до складу СРСР та у сприйнятті іноземців асимілювалася з російською культурою.

2.4.2. Етнографічні реалії

У цій наступній частині перекладацького порівняльного аналізу перейдемо до зіставлення найчисленнішої групи реалій твору – етнографічних реалій, серед яких ті, що відносяться переважно до побуту та культури. Вбачаємо це природнім, адже у «Зачарованій Десні» змальовується повсякденне життя українських селян і ті предмети або явища, на позначення яких слугують слова-реалії, становлять невід'ємну частину цієї дійсності: їжа, одяг, житло, традиції та свята, тощо. Тож, усі підгрупи реалій, які будуть надалі наводитися в роботі, належать до однієї ширшої групи – етнографічні реалії.

Розпочнемо з реалій, які відносяться до побуту тогочасного селянства. У невеликій кількості містяться назви їжі та напоїв: *горілка, узвар, коливо, бубличок*.

«*Батькові наливали в рот чорти гарячу смолу, щоб не пив горілки і не бив матері*».

«*Les diables versaient dans la bouche de papa de la poix bouillante, pour qu'il ne boive plus de vodka et qu'il ne batte plus maman* » [с. 21].

Українсько-французький словник Бусела подає до українського слова *горілка* французький відповідник *eau de vie/eau de vie de grain* [54 с. 722]. Тлумачний словник французької мови Larousse [48] визначає найменування

vodka як « *eau-de-vie de grain, d'un usage très répandu en Russie, en Pologne, etc* ». Спираємося на те, що в загальному розумінні *горілка* – це слово українське, а *водка* – російське, тому йдеться про один і той самий напій, хоча, якщо вдаватися у технологічні тонкощі, то певна різниця у приготуванні є. Перекладачка відтворила українське слово *горілка* французькою шляхом транскрипції через російську мову – *vodka*, як це демонструє наведений вище приклад, такий самий варіант зустрічається в усіх випадках вживання цього слова у матеріалі.

Український напій *узвар* перекладач передав некоректним способом, адже українське *компот* (гіперонім до *узвар*) є хибним другом перекладача і не збігається за значенням із французьким *compote*:

«— *Мамо, а чи не принесли б ви мені мисочку узвару?* — звернувся він до своєї матері».

« — *Dites, maman, vous ne pourriez pas m'apporter un bol de compote ?* » [с. 18].

Словник [54 с. 1025] подає описовий варіант 1) *compote fait à base de fruits cuits ou frais*, 2) *fruits secs*. Слово *compote* у французькому словнику наявне [63, 65] і тлумачиться як « *fruits que l'on a fait cuire, entiers ou en quartiers, avec du sucre, de l'eau, du vin rouge, etc* », « *entremets de fruits, cuits généralement avec de l'eau et du sucre, présentés entiers, en morceaux ou écrasés* », однак вживається для назви, якій в українській мові відповідає не напій *компот*, а *повидло*, на що додатково вказує синонім *marmelade* у словнику Larousse. Тож реципієнт може мати хибні асоціації, тому бажано додати уточнення, що йдеться саме про напій.

Ритуальну страву *коливо* передано за допомогою транскрипції від страви *кутя*. *Коливо* ще називають *поминальна* або *чорна кутя*, та їхні рецепти збігаються, тож до викривлення значення поняття це не призвело:

« ... *а баба як побіжить куди-небудь і не вернеться, а ми тоді до хати та за коливо. Я дуже люблю коливо*».

« *et elle ne reviendra plus jamais, et nous, on rentrera tous à la maison pour manger la koutia**. *Je l'aimais beaucoup, la koutia*» [с. 19].

Перекладач подає виноску з поясненням: * *Koutia — plat de graines de blé, de miel et de raisins secs que l'on mange après les enterrements*. Тобто збережено і колорит за допомогою транскрипції, і зрозуміло значення для французького читача.

Зменшену форму бубличок від бублик перекладено способом уподібнення «— *Подайте мені! Або копієчку!.. Або бубличка!.. Або яблучко!..—* гукав він *грізним хрипким басом, повним незадоволення й досади*».

« — *Donnez-moi quelque chose! Un kopeck!... Ou un craquelin!... Ou une pomme!... lançait-il de sa voix de basse, enrouée et menaçante, chargée d'irritation et de dépit* » [с. 42].

У словнику українських кулінарних назв бублик пояснюється як *дрібне печиво у формі кільця із заварного тіста* [61 с. 23]. Французький аналог *craquelin* [63, 65] вживається для позначення, загалом кажучи, хрусткого печива, що збігається з властивостями бубликів, адже це теж печиво, яке хрустить, що його відрізняє – так це форма кільця. За Буселом [54 с. 679], бублик перекладається як 1) *baranka*, 2) *boublik (craquelin en forme d'anneau)*. Виключно транскрипція *boublik* була б незрозуміла французькому читачеві, а перенасичувати переклад поясненнями не є бажаним. До того ж у даному контексті бублик не створює особливого колориту, для збереження якого послуговуються транскрипцією, як зокрема у прикладі з кутею. Дібраний варіант перекладу викликає потрібну асоціацію, читач розуміє, що йдеться про хрустке печиво.

Далі перейдемо до розгляду перекладу найменувань одягу, що зустрічаються у творі.

Етнографічний словник українського народного одягу [59 с. 87] визначає *кожух* як «зимовий жіночий і чоловічий одяг, виготовлений із 7—9 овчин, облямований хутром ягнят, комір стоячий, прямий або скошений, що замінився на початку ХХ ст. відкладним, як у шубі». У французькому перекладі вжито слово *pelisse*:

«Голосу не подавав, кажуть, ніколи і схожий був на вивернутий чорним хутром угору *кожух*».

« *Il paraît qu'il ne disait jamais un mot et qu'il ressemblait à une pelisse doublée de fourrure noire et mise à l'envers* » [с. 24].

Слово *pelisse* визначається як *manteau doublé de fourrure* [65]. У словнику Бусела запропонований переклад до слова *кожух* – *pelisse* [54 с. 809], сутність цього слова відображає наповнення поняття кожух, яке належить до українського одягу, втім такий переклад є більш збірним і етнографічно не маркованим, тож, на нашу думку, перекладач застосував гіперонімічне перейменування. Окрім того, у наведеному контексті автор першотвору описує домовика, тож такий спосіб цілком доречний, він не плутає читача перекладу, адже тут важливіше було, щоб у нього склалося враження саме про зовнішній вигляд істоти, а етнографічна інформація у даному випадку не має першочергового значення.

Наступна реалія, що належить до одягу, – *свитка*, її відтворено способом гіперонімічного перейменування:

« ... невістка Галька спала в коморі, і часто бідкалася нашій матері, що дід її задушить своїм тютюном, і викидала його **свитку** надвір».

« ... elle se plaignait souvent à ma mère, que le vieux la faisait étouffer avec son sale tabac; la nuit, elle jetait sa **bure** dans la cour » [с. 27].

Свита, те само що й *свитка*, – «верхній чоловічий і жіночий одяг, виготовлений із домотканого сірого і білого сукна» [59 с. 97]. Слово *bure* пропонується перекласти як 1) *груба вовняна тканина*, 2) *чернечий одяг, плащ* [54 с. 79]. За визначенням у французьких словниках [63, 65] *bure* – 1. *Grosse étoffe de laine, de coloration brune, dont on se sert pour la confection des vêtements de certains ordres religieux.* 2. *Vêtement confectionné avec cette étoffe*, вживається не тільки як релігійний одяг: *bure de berger, de forçat* У зворотному ж перекладі словник пропонує наступний переклад *свитки* [54 с. 982] – *armiak (manteau de bure de paysan russe)*. Отже, до конкретного виду українського верхнього одягу було дібрано французький гіперонім *плащ*, що загалом дає уявлення, що йдеться про одяг, але не відображає місцевий колорит.

Наступний елемент національного українського одягу, що фігурує у повісті – *чемерка*, її було відтворено методом уподібнення:

*«І хоч Кулик, одягнений у **чемерку** і великі незносимі чоботи, здавався зовні багатшим від батька, він не жалів для нього милостині і ніколи не образив його словом».*

*« Et bien que celui-ci dans son **dolman** et ses bottes inusables, eût l'air beaucoup plus riche que lui, jamais mon père ne lui a refusé l'aumône et jamais il ne lui a rien dit de désobligeant » [с. 42].*

Вид одягу *чемерка* тлумачиться у етнографічному словнику як *верхній одяг із зборками позаду, пошитий з домотканного сукна* [59 с. 101]. В українсько-французькій частині слово *чемерка* не наведено взагалі, тоді як словниковий відповідник до слова *dolman* – *долман*, [54 с. 196]. У французьких словниках це слово позначає угорський народний одяг, а пізніше стало відноситися до військової мундиру та тлумачиться як *veste d'uniforme garnie de brandebourgs* [63, 65]. Тому, можна зробити висновок, що перекладач вдався до способу уподібнення, однак цей приклад видався хибним і викликає неправильні асоціації.

Далі перейдемо до зображення у французькому перекладі елементів традиційного українського житла, його внутрішнього наповнення. Слова, що стосуються зовнішнього обрамлення, або знаходяться за межами самої хати: *стріха, тин, повітка, призьба, клуня, погребня, копанка, хата* відтворені способом уподібнення або гіперонімічного перейменування, що означає, що відповідники дібрані більш загальні, нейтральні, втім це робить читачеві перекладу текст зрозумілим. Таке відтворення передає семантику, але не дає змогу відчутти сільський український колорит:

*«Вони лізли одна на одну, переплітались, душились, дерлися на хлів, на **стріху**, повзли на **тин**, а гарбузи звисали з тину прямо на вулицю».*

*« Elles grimpaient les unes sur les autres, s'entretenant, s'étouffant mutuellement ; les unes montaient jusqu'au **toit**, les autres s'accrochaient à la **palissade** d'où les citrouilles pendaient en pleine rue » [с. 8].*

*«А вздовж **тину**, за старою **повіткою**, росли великі куці смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин».*

« *Le long de la **claire**, derrière une vieille **remise** poussaient d'épais buissons de cassis, de sureau, et un tas d'autres plantes dont le nom m'était inconnu* » [с. 9].

Тут можна спостерігати, що слово тин має не один варіант перекладу: *palisade* та *claire*, причому другий варіант більш семантично близький до тину, оскільки йдеться про плетену огорожу, тоді як *palissade* – вертикально вбиті в землю дощечки: огорожа, частокіл [54 с. 440]. Ці два відповідники, а також *haie* подаються як переклад у словнику [54 с. 1012].

«*Бистра текла по вулицях, левадах з піною і аж сичала понід **призьбами** й сінешніми дверима, заливала хліви, кошари, **клуни***».

« *Le torrent mousseux inondait les rues et les prairies, sifflait près des **soubassements**, envahissait les étables, les bergeries et les **granges*** » [с. 47].

Grange пропонує нам словник Бусела [54 с. 808], і за своїм тлумаченням, «*bâtiment d'une exploitation agricole, où sont entreposées les récoltes de paille, de foin, etc.*» [48], це слово збігається зі значенням українського клуня.

Слово *призьба* у цьому ж словнику подано як *banc de terre (autour de l'isba)* [54 с. 944], а *soubassement* у першій частині словника перекладається, в архітектурі, як 1) *цоколь, фундамент*, 2) *нижня частина стіни* [54 с. 570]. Наведений у творі переклад дає дуже приблизне уявлення про елемент української хати. Адже *призьба* використовувалася не лише з точки зору раціональності будівництва, а й мала й соціальне призначення – місця для спільного проведення часу та відпочинку. Ураховуючи, що у творі на цьому не робиться акцент, а *призьба* згадується автором побіжно та не несе значущого смислового навантаження, то можемо вважати прийнятним і такий узагальнений варіант перекладу.

«*Коло **хати**, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишень, — поросла полином стара **погребня** з одкритою лядою, звідки завжди пахло цвіллю*».

« *Derrière la **maison**, située au milieu du jardin et entourée de fleurs, s'était conservée, à côté des cerisiers, une vieille **cave**, couverte d'absinthe d'où s'exhalait toujours, à travers la trappe ouverte, une odeur de moisi* » [с. 9].

Погребня є надбудовою над погребом, тобто його складова частина, тоді слово *cave* виступає більш широким за значенням, тому це означає, що перекладач застосував гіперонімічне перейменування. Що можна відмітити і про *maison* як переклад до української реалії *хата*, адже *maison* означає житло, домівку у найширшому значенні, тоді як *хата* – це традиційно українська оселя. Словник Бусела подає нам переклад шляхом комбінованої реномінації: *khata* (*habitation paysanne d'Ukraine*), що доречно зберігає колорит українського села [54 с. 1040].

*«Кішка виводила в ній кошенят, а зараз кошенят баба потопила в **копанці** і шапку викинула в човен, тому і пахла вона вже не дідом, а котами».*

*«La chatte y avait fait ses petits, mais grand-mère les avait noyés dans le **réservoir** et elle avait jeté le chapeau dans la barque»* [с. 26].

У даному випадку також застосований спосіб гіперонімічного перейменування. Слово *réservoir* досить широке за значенням та наштовхує на повністю штучно створене місце, тоді як *копанка* близьке до слова *колодязь*, і словник наводить дескриптивний переклад, який точніше відображає семантику – *puits sans cage* [54 с. 814].

Серед елементів внутрішнього обрамлення тогочасної хати українських селян наявні такі реалії: *долівка, комора, сіни, піч, запічок, припічок, покуть, мисник, ночви, лампадка, чарка.*

Долівка – помазана глиною підлога у традиційному українському помешканні, перекладено загальним словом *plancher*, ще раз спостерігаємо, як реалія нейтралізована в результаті гіперонімічного перейменування:

*«...почувся раптом розначливий дідів вигук, після чого дід заревів від такого шаленого кашлю, що крейда посипалась із стелі на **долівку**».*

*« On entendit soudain le cri désespéré de grandpère, qui fut pris après cela d'une quinte de toux si épouvantable, que la craie du plafond se répandit sur le **plancher**»* [с. 39].

Наявні кілька варіантів перекладу найменування *комора*, приміщення для зберігання продуктів харчування, побутових речей:

*«Старший мій брат Оврам був давно уже проклятий бабою, і його гола душа давно летіла стрімголов з лівого верхнього кутка картини прямо в пекло за те, що драв голубів на горющі і крав у ніст з **комори** сало».*

*« Mon frère aîné Ovrarm avait été cent fois maudit par grand-mère, et il y avait beau temps que son âme dénudée volait à toute allure du haut de l'angle gauche en plein dans la fournaise pour avoir dévasté des nids de pigeons sur le toit et pour avoir mangé du lard, volé du **garde-manger**, pendant le carême »* [с. 21].

*«Мати клялася, що коли вона, будиши ще дівкою, спала в **коморі**, святий Юрій раз з'явився їй у сні в білих ризах, на білому коні, з довгим списом...»*

*«Elle jurait qu'une nuit, quand elle était encore jeune fille et qu'elle dormait dans le **débarras**, saint Georges lui était apparu, armé d'une lance, monté sur un cheval blanc et tout de blanc vêtu»* [с. 22].

Судячи з тлумачення французького словника, *débarras* слугує для зберігання мало потрібних речей [65], яких шкода позбавитися, тоді як комора має практичне значення і слугує для зберігання харчових запасів, тому варіант *garde-manger* краще передає семантику цього слова, і може вважатися дескриптивною перифразою, на нашу думку, адже описує сутність поняття, до того ж словник Бусела подає такі відповідники до слова *garde-manger*: 1) комора, комірчина, 2) шафа для провізії [54 с. 282].

Сіни, частина двокамерного чи трикамерного типу традиційної української оселі, яка поєднує житлове приміщення та комору, перекладена словниковим відповідником *entrée*, який є нейтральним та позбавленим національного й часового забарвлення:

*«Од споглядання пекельних кар мені почало щось пекти в п'ятах, і я прудко побіг через **сіни** і двір до **клуні** навшипиньки, немов по гарячій сковороді, що її лизала баба язиком».*

*« Traversant rapidement l'**entrée** et la cour, j'atteignis la **grange** en sautant sur la pointe des pieds, comme si j'avais à marcher sur la poêle brûlante que léchait grandmère »* [с. 24].

Цікавим є елемент української оселі – *піч*, а також похідні назви: *занічок*, *приічок*, значення яких нам підказують префікси. Однак у французькій культурі відсутня *піч* у цьому розумінні, слово *four* викликає в уяві скоріше духовку, або кладену кам'яну *піч* для приготування страв, або обпикання матеріалів. Українська ж *піч*, обмазана глиною та побілена, слугує не лише для приготування їжі, а й для опалення оселі, а також мала місце для сну. Як можна спостерігати, при передачі цих аспектів на французьку мову, перекладачем було вжито гіперонім *four*, тобто деталі, що стосуються цього значущого елементу українського побуту, були опущені:

«Вона спалила його в печі по одному листочку, боячись палити зразу весь, щоб він часом не вибухнув і не розніс печі».

« ... elle brûla ses pages une à une, craignant de le jeter dans le feu tout entier : il aurait pu exploser et le four se serait effondré » [с. 10].

«Я розплющую очі і не встигаю ще як слід прочуматись, аж мати підходить до занічка і простягає на піч руки з ночвами».

« J'écarquillai les yeux, et à peine m'étais-je réveillé, que ma mère s'approcha du four et y posa une auge » [с. 38].

«— Сядеш у карцію,—сказав Макар і понюхав на припічку жарене поросся».

« — Eh bien, tu iras au cachot, répondit Makar en flairant l'odeur du porcelet qui rôtissait dans le four » [с. 45].

Також важливим, навіть найсвятішим місцем у хаті, вважалась *покуть* – куток по діагоналі від печі і місце біля нього, де знаходилися ікони. У перекладі ця реалія була відтворена через слово *coin*, тобто знову спостерігаємо гіперонімічне перейменування. Такий переклад дає уявлення про просторову організацію, бо і справді йдеться про куток, але вся семантика не відтворена, таким чином, читачу цільового тексту не зрозуміле сакральне призначення цього місця в хаті:

«Коли я молився богу, я завжди бачив на покуті портрет діда в старих срібнофольгових шатах, а сам дід лежав на печі і тихо кашляв, слухаючи своїх молитов».

« *Quand je faisais ma prière, je regardais toujours, accroché dans un **coin**, le portrait du vieillard, vêtu de vieux habits pailletés d'argent, tandis que lui, à ce moment là, couché sur le four, écoutait, en toussotant, les prières que je lui adressais* » [с. 9].

Також використано спосіб гіперонімічного перейменування, бо слово *мисник* слугує для позначення здебільшого відкритих полиць для зберігання посуду та продуктів у сільській хаті, чого не скажеш про більш широке слово *buffet*:

«*А на білій стіні під богами, аж до **мисника**, висіло багато гарних картин — Почаївська лавра, Київська лавра, вид Ново-Афонського, Симоно-Кананитського монастиря поблизу города Сухума на Кавказі*».

« *Et sur le mur blanc, entre les icônes et le **buffet**, de jolis tableaux étaient accrochés, qui représentaient la Laure de Potchaïev et celle de Kiev, ainsi que les monastères de Novu-Afon et de saint Simon, non loin de la ville de Soukhoumi, au Caucase* » [с. 19].

Інший приклад:

«*У неділю перед богами горіла маленька синенька **лампадка**, в яку завжди набиралось повно мух*».

«*Le dimanche, on allumait devant les images saintes une petite **veilleuse** bleue, qui était toujours pleine de mouches* » [с. 9].

Лампадка присутня в українській культурі як світильник для православного богослужіння, тобто є елементом культу. У словнику Бусела маємо примітку *церк*. І як переклад: *veilleuse (d'icône)* [54 с. 823]. Натомість французьке слово *veilleuse* і наведений до нього відповідник, що є доречними у нашому контексті, *нічник*, [54 с. 632] не сповна відображає семантику слова *лампадка*, зберігається лише інформація про те, що цей предмет світиться у темряві, але інформація про його призначення в українському побуті втрачається.

Маємо наступний приклад гіперонімічного перейменування, коли «частину» перекладено «цілим»:

«Часом по дорозі на луг, коли хто питає у нього дорогу на Борзну чи на Батури, він довго стояв посеред шляху і, махаючи **пужалном**, гукав услід подорожньому:»

«*Grand-père aimait bien faire la causette, et quand quelqu'un lui demandait le chemin de Borzna ou de Batourine, il restait longtemps planté sur la route, son **fouet** en mains, criant dans le dos du passant :* » [с. 10].

За словником української мови, *пужално* – це ручка від усього батога [65, с. 385], тобто частину було відтворено гіперонімом, словниковим відповідником до *батога* – *fouet* [54 с. 670].

Зустрічаємо у повісті назву українського народного інструменту – бандури, відтвореного за допомогою транскрибування:

«*А Кулик завжди ходив з **бандурою** і співав не про божественне*».

«*Il respectait les arts, et Koulyk qui chantait, et pas seulement des chants religieux, en s'accompagnant de sa **bandoura**, ...* » [с. 43].

Бандура - це унікальний народний струнний інструмент, який має велике значення в українській культурі. Вона є символом національної самобутності та традицій, представляє багату музичну спадщину українського народу. У наші дні незалежної України іноземці вже ближче знайомі з українською культурою та не асимілюють її до російської, тому досить вірогідно, що вони могли вже стикатися з таким інструментом та мати уявлення про його вигляд, звучання тощо. Оскільки переклад на французьку мову був здійснений раніше, то читачу не завадила б примітка з поясненням до *bandoura*, але добре, що у даному реченні контекст, мовне оточення слова, дають зрозуміти, що мова йде саме про музичний інструмент. Тож, передати цю реалію української культури через транскрипцію цілком доцільно, бо варіант, наприклад, описового перекладу зовсім би стирив українську ідентичність та знаковість бандури в народному мистецтві. Такий відповідник пропонує нам також і українського-французький словник [54 с. 669].

Далі, маємо таку реалію української культури, як *прокльон*, яку за класифікацією ми віднесли до підгрупи «фольклор». Прокльон – це форма українського лихослів'я. У «Зачарованій Десні» прокльони часто лунають від

баби Сашка. Словник відсилає нас до слова *прокляття*, до якого дібрано відповідник *malédiction* [54 с. 951]. Аналогічний варіант перекладу спостерігаємо і в творі, перекладач вдався до уподібнення, дібравши слово, яке буде зрозумілим французькому читачеві у будь-якому випадку:

*«Отак, як дід любив сонце, так його мати, що її, як я теж аж потім довідався, звали Марусиною, любила **прокльони**».*

*« Autant grand-père aimait le soleil, autant sa mère,— j'appris plus tard qu'elle s'appelait Maroussyna,— aimait les **malédiction**s »* [с. 16].

Таким чином, семантика слова передана, але неможливо передати український колорит. Адже якщо потрібно виразити просте обурення чи невдоволення, саме слово *прокляття*, що має близьке значення зі словом *прокльон*, буде більш вдалим. Але другий варіант є більш самобутнім, частіше зустрічається в українському фольклорі і може мати забарвлення, що відображає віру в прокляття або магичну силу.

Перейдемо до розгляду способів відтворення українських реалій, які були виділені у більш численну підгрупу *«звичаї, ритуали та свята»* та представляють важливу частину української культури та традицій і відображають різноманітні аспекти життя, вірувань та святкувань українського народу. Переклад цих реалій у французьку мову допомагає іноземному читачеві краще зрозуміти та оцінити українські звичаї та традиції. Наприклад, *колядки, щедрівки, веснянки, обжинки* відображають традиційні українські обряди та свята, які пов'язані з різними часами року та сільськогосподарським циклом.

У творі ці різновиди пісень було передано шляхом дескриптивної перифрази. Уточнено свята або пора року, коли ці пісні співали. Так французькому читачеві зрозуміло значення цих реалій, він матиме ідею, що йдеться про певні обрядові традиційні пісні, тоді як транскрипція не розкрила б ці поняття через вузький контекст їхнього використання:

«Любив співи дівочі, колядки, щедрівки, веснянки, обжинки».

«J'aimais les chansons que chantaient les jeunes filles à Noël, au Nouvel An, au printemps, et pendant la moisson » [с. 30].

Також можна відмітити, що спостерігається певна неузгодженість в передачі реалії *колядка*, у різних випадках вживання у тексті різняться і її переклад, так, окрім вищенаведеного прикладу. Важливим є те, що усі уривки подані по мірі появи у тексту твору, тож маємо:

«Він був розумний і добрий кінь, тільки ну абсолютно, аж нінайменшої краплиночки чогось там героїчного, чи мальовничого, чи того, що в піснях і в колядках про коней співають».

*«En effet, il était bon et raisonnable, néanmoins, il n'avait absolument rien, mais vraiment, rien de rien d'héroïque, de pittoresque, ou de ce qu'ont les chevaux dans les chansons et dans les **ballades** » [с. 72].*

Хотілося б зазначити, що у цьому випадку з'являється невідповідність у значенні, однак, підкреслюємо, що саме у цьому контексті, такий варіант уподібнення до зрозумілого франкомовній аудиторії слова не спотворює зміст, адже у даному випадку *колядка* не має важливого етнографічного значення, як це буде у наступному прикладі, тому такий аналог може бути цілком прийнятним, зважаючи на те, що балада добре корелюється з поняттям героїчності.

*«... — заспівало зразу аж чотири дівки, і вже хто знав, чи то від морозу, чи такі дівчата і слова **колядки** у зимовий вечір, тільки спів лунає так дзвінко і гучно і світ став одразу такий урочистий, що в мене, малоого, аж дух захопило».*

*«Je ne sais si cela vient de la gelée ou bien ce sont les filles et les paroles de la chanson, mais la **koliadka** retentit, sonore et argentine, et l'univers autour de moi se fait si solennel, que j'en ai le souffle coupé » [с. 74].*

Тут, окрім іншого, можна відмітити перестановку – перекладач поміняв місцями слова *спів* та *колядка*, це дає змогу йти від загального – *спів*, до конкретного – *колядка*, таким чином читач точно зрозуміє, що таке *колядка*. Останню ж на цей раз було перекладено вже через транскрибування.

Ще один приклад:

*« — Пустить **колядувать!** — чую голос дівочий знадвору».*

*« — Permettez-nous de chanter une **koliadka** ! * J'entends du dehors une voix de jeune fille » [с. 73].*

Перекладач поєднав спосіб транскрибування та контекстуального розтлумачення реалії, адже додавання дієслова *chanter* вже собою наштовхує на ідею, що йдеться про спів, також подано перекладацьку примітку внизу сторінки:
* *Koliadka — chanson rituelle chantée autrefois en Ukraine à l'occasion de Noël.*

Ці два останні випадки відрізняються від попередніх, і тут вже було важливим передати культурне значення колядки для українського села, бо автор оповідає свої спогади про Різдво та Святвечір, які традиційно не обходяться без колядування. Тому переклад адекватний, адже він дає змогу франкомовному читачеві як і зрозуміти сутність цієї реалії, так і ознайомитися з її формою, таким чином зберігши українську ідентичність. Транскрипцію також нам пропонують в українсько-французькому словнику [54, с. 811]. До того ж, транскрипція являє собою найбільш стислий варіант перекладу, що є слухним у випадку прямої мови персонажів.

Отже, така неуніфікованість у перекладі грає на руку та робить послідовним і логічним сприйняття тексту іншомовним реципієнтом. Це підтверджує, що часом немає єдиного вдалого способу передачі реалій, і перекладач має спиратися на контекст то роль реалії у ньому.

Реалії *крашанка* та *паска* вказують на традиційні українські страви, які є невід'ємною частиною святкувань Великодня. Крашанку відтворено способом дескриптивної перифрази, що передає сутність цієї реалії. У французькій культурі також присутні яйця на Пасху, проте для позначення їх вживається словосполучення *œufs de Pâques*, тоді як переклад *œufs peints* відображає технологію прикрашання яєць, а контекстуально читач розуміє, що йдеться про свято Великодня:

«*Приємно їсти паску і крашанки*».

«*C'est agréable de manger à Pâques le pain bénit et les œufs peints* » [с. 29].

«*Служителі культу кропили паски й крашанки весняною святою водою і так потроху нахваталися на холоді по чарці, що вже й забули якої співати*».

« *Les serviteurs du culte aspergeaient d'eau bénite le **gâteau pascal** et les **oeufs peints**, et ils absorbèrent petit à petit une telle quantité de vodka, qu'ils ne savaient plus à quelles litanies ils en étaient* » [с. 49].

Тим часом, *паска* була відтворена двома варіантами. У першому випадку можна відмітити розбіжність у значення: *rain bénit* перекладається як *проскура* [54 с. 954], яка присутня і в католицькій традиції, але відображає інакше поняття. Тоді як дескриптивна перифраза, *gâteau pascal*, більш наближено передає сутність цієї реалії, але у читача може виникнути в уяві інша страва, бо у французькій традиції немає канону, і під *gâteau pascal* можуть розуміти будь-який торт з декором, що символізує свято Пасхи. На нашу думку, найвлучніший варіант, а саме комбіновану реномінацію, запропоновано у словнику – *paska (gâteau de Pâques)* [54, с. 907]. У цьому випадку реципієнт матиме приблизну уяву про цю реалію, а транскрипція дасть йому зрозуміти, що йдеться про щось відмінне від, того що присутнє в його культурі. Утім, слід враховувати контекст, і наскільки доречно буде вживати такий розширений варіант.

Щодо інших свят православного календарю, можна спостерігати, що їх відтворено способом уподібнення, перекладач дібрав назви цих свят, які вживаються у французькій мові та загалом збігаються у православних та католиків:

«*Сталося це, кажуть, якраз на зелену неділю. Лихо прийшло в нашу хату біленьку*».

« *C'est juste à la **fête de la Trinité** que le malheur s'effondra sur notre petite maison blanche* » [с. 36].

«*Довго стояла вода весняна, пам'ятаю. Ще в **переплавну середу** було її багато по левадах і долинах, тому і косовиця в те літо розпочалася пізно*».

« *Je me souviens que les eaux printanières restèrent très longtemps. Le **mercredi de la Pentecôte**, elles recouvraient encore les prés et les vallées ;* » [с. 53].

«*Поспіли груші й яблука на **спаса***».

« *A la **fête du Saint-Sauveur**, les pommes et les poires étaient mûr* » [с. 75].

У наступну підгрупу виокремлено реалії, що відносяться до казок та міфології.

*«Мати з того часу почала сильно нездужати, і її став часто по ночах душити **домовик**».*

*« En effet, à partir de ce moment-là, maman se fit malade et la nuit il arrivait même que le **domovoï, le génie familier de la maison, l'étouffât**» [с. 23].*

Хоча у французькій мові є приблизний аналог – *lutin*, він все ж таки зовсім відрізняється від образу домовика, і даному випадку перекладач вдавня до комбінованої реномінації, колорит передано через транскрибування, а значення розкрито завдяки поясненню, однак транскрибовано слово було через російську мову.

Назву іншого персонажа слов'янської міфології перекладено через гіперонімічне перейменування, *водяний-мірошник* – *водяний дух*:

*«Нема ні бога, ані чорта, і жаль мене чомусь бере, що вже нема в річках русалок і **водяних-мірошників** нема».*

*« Il n'y a plus ni Dieu, ni diable, et c'est bien dommage qu'il n'y ait plus d'ondines et de **génies des eaux** » [с. 79].*

Також до етнографічних реалій відносяться назви етнічних об'єктів, а саме найменування людей за місцем проживання. У творі маємо таке найменування: загребляни. Перекладач застосував комбіновану реномінацію, слово *habitants* тут слугує поясненням, а назву села транскрибовано:

*«Національний характер **загреблян** не піднявсь до верховин розуміння закономірності й доцільності лиха».*

*« Non, vraiment; le caractère national des **habitants de Zagrebélie** n'avait certainement pas atteint le sommet de compréhension des régularités et de la rationalité du malheur » [с. 51].*

Нарешті, в останню групу етнографічних реалій у рамках нашого практичного матеріалу, було виокремлено реалії на позначення міри та грошей.

*«До Десни **верстов** п'ять дуже складної дороги».*

*«Les cinq **kilomètres** que nous avons à parcourir pour arriver jusqu'à la Desna étaient pleins d'obstacles : »* [с. 54].

*«Потім, піднявшись аж на півтора **аршина** зразу, ввірвалась в хати через двері й вікна».*

*« Puis, s'élevant à une hauteur d'un **mètre**, ou presque, il s'engouffra dans les maisons à travers les portes et les fenêtres »* [с. 47].

Верста та аршин є застарілими слов'янськими мірами довжини, і зараз у сучасній мові не вживаються. Ці одиниці у французькому перекладі було відтворено через уподібнення, вжито стандартні сучасні міри довжини.

Грошові одиниці відтворено шляхом транскрибування:

*«А бджоляче жало хоч і болить, зате вже коли почнеш плакати, дід уже чи мати дають зразу мідну **копійку**, яку треба прикладати до болючого місця.*

*« Ce n'est pas que le dard d'abeille ne fit pas mal, bien au contraire, mais c'est que, piqué, je me mettais à pleurer, alors grand-père ou maman me donnaient un **koreck** qu'il fallait appliquer à l'endroit douloureux »* [с. 14].

*«Ой коню, коню, ти порадо моя. Ой порадь ти мене, та продам я тебе за малу ціну, за сто **червінців**».*

*« Conseille-moi, et je te vendrai, pour bien peu, rien que pour cent **tchervonets** »* [с. 74].

*«За це бог справедливо покарав його, повелівши злодіям своїм обікрасти його крамничку **карбованців**, казали, на десять, ...».*

*« D'ailleurs, Dieu l'avait bien puni, lui ayant envoyé des malfaiteurs qui paraît-il lui avait volé près de dix **roubles**, ... »* [с. 26].

Вкотре можна відмітити, що перекладач використовує транскрипцію через посередництво російської мови.

При відтворенні етнографічних реалій перекладач найчастіше вдавався до гіперонімічного перейменування та уподібнення, трохи рідше – до транскрипції, і час від часу до таких способів, як дескриптивна перифраза, комбінована реномінація та контекстуальне розтлумачення реалії.

2.4.3. Суспільно-політичні реалії

У рамках нашого перекладацького аналізу перейдемо до наступної тематичної групи реалій у кіноповісті «Зачарована Десна», їх були також поділено на кілька підгруп.

Розпочнемо зі слів, що слугують для позначення одиниць адміністративно-територіального устрою. Серед використаних способів перекладу можна відмітити уподібнення:

«— У тебе човен на всю **губернію**, і сам ти мореплавець».

« *Tu as la meilleure barque du **district** et puis, t'es réputé comme navigateur* » [с. 44].

Або ж уподібнення у поєднанні з гіперонімічним перейменуванням:

«*Переїхати треба дві великі калюжі з гнилицями, що ніколи не висихали, два мости, потім знову одну гнилицю, потім два **хутори** з собаками і село Мале Усте по вузесеньких кручених вуличках, ...*».

« *... après cela il fallait passer par deux **fermes** où il y avait des chiens, et par le village Malé Ousté aux étroites petites rues tortueuses, ...* » [с. 54].

Адже проаналізувавши джерела, можна дійти висновку, що ферма – це форма сільського господарства у загальному значенні, тоді як хутір становить собою сільськогосподарську однодвірну форму поселення, питомою для українських земель, і варіант *ferme* сприймається як звичний та зрозумілий для французького сприймача [55, 63]. Французький відповідник *ferme* також запропоновано в українсько-французькому словнику Бусела [54 с. 1044].

Далі було відмічено реалії, що позначають осіб, які є носіями влади.

«*I все одно був красивий,— стільки крилося в нього багатства. Косив він чи сів, гукав на матір чи на діда, чи посміхався до дітей, чи бив коня, чи самого нещадно били **поліцаї**,— однаково*».

« *Mais il était beau tout de même, tan ton sentait en lui de richesses : qu'il fauchât ou qu'il semât, qu'il criât après maman ou grand-père, qu'il sourît aux enfants, qu'il battît son cheval ou qu'il fût battu lui-même sans pitié par ceux qui s'étaient vendus à la police allemande, peu importe* » [с. 37].

У даному випадку перекладач вдався до дескриптивної перифрази, тим самим роз'яснивши значення цієї реалії, однак це дало змогу відтворити тільки денотативне значення. Адже така зневажлива форма як *поліцаї* в цьому контексті несе негативну конотацію і асоціюється з коллаборацією у часи фашистської окупації України, репресіями, терором та порушеннями прав людини. Це були угруповання або підрозділи, які допомагали нацистам у підтримці контролю та репресіях проти місцевого населення. Українське суспільство ставилося до них з великою ворожнечею, оскільки вони були інструментом окупаційного режиму та спричиняли багато страждань та переслідувань. Не минула цього і родина Олександра Довженка, що час від часу відзеркалюється у його сонгах та висне тягарем на душі.

У наступному прикладі спостерігаємо спосіб уподібнення до реалій французького устрою:

*«Одного разу, вдаривши отак костуром об землю, він до смерті перелякав доньку **справника** Конашевича, що йшла замріявшись на побачення до якогось панича».*

*«Une fois, il donna un coup de bâton si violent, qu'il en fit mourir de peur la fille du **chef des gendarmes** Konachevytch, qui allait, toute rêveuse, à un rendez-vous avec son amoureux »* [с. 42].

Також присутня неуніфікованість в рамках перекладу однієї тої самої реалії, що не видається мотивованим:

*«Не був він, як уже можна догадатись по одному його імені і по тому, що тут писалось, ні суддею, ні **справником**, ні попом».*

*« Comme vous pouvez en juger rien que d'après son nom et d'après ce qu'il en a été dit plus haut, il n'était non plus ni juge, ni **chef de police**, ni pope »* [с. 61].

До наступної підгрупи було віднесено реалії, що стосуються суспільно-політичного життя. Перейдемо до аналізу способів їх відтворення. Так автор згадує дитячий табір «Артек»:

*«Це був мій дошкільний героїзм, за який мене тепер, напевно, послали б до **Артеку**».*

« Je faisais preuve, on peut dire, d'un héroïsme éprescolaire, pour lequel aujourd'hui, on m'aurait certaine ent récompensé d'un bon de séjour au camp de pionniers « Artek » » [с. 44].

Французькому реципієнту може бути важче сприймати «Артек» у тому самому контексті, оскільки цей табір є відомим для українського читача і може бути мало відомим франкомовному читачеві. Для французького читача «Артек» може сприйматися як щось екзотичне або незвичайне, або ж взагалі не мати конкретного значення без додаткових пояснень, у разі простого транскрибування. Тому перекладачу може знадобитися включити додатковий контекст або пояснення, щоб забезпечити правильне розуміння терміну «Артек» французьким читачем. Таким чином, перекладач вдався до комбінованої реномінації, що включає і збереження оригінальної форми, так і пояснює дане явище.

Також у тексті матеріалу дослідження було віднайдено реалії, що позначають соціальні стани, касти й також відносяться до тої самої підгрупи. Згадується таке явище з української історії як куркульство. Куркулями називали *«багатих селян-власників, на яких працюють наймити і незаможники»* [62]. У перекладі ця реалія була транскрибована, знову таки через посередництво російської мови:

«Тепер уже нема таких старців. І молитов, і торб у бідності нема. Немає вже ні сліпоти, ні більм таких шалених на очах, ні кривизни в ногах, ані горбів... Перевелися й щезли разом з куркулями».

« Il n'y en a plus à présent de tels mendiants. Et les pauvres n'ont plus ni prières ni sacs. Il n'y a plus d'aveugles, il n'y a plus de ces horribles taies aux yeux, ni de jambes tordues, ni de bossus... Tout cela a disparu avec les koulaks » [с. 41].

Якщо у читача цільового тексту немає значних фонових знань з історії іншої країни, то передача слова *куркуль* через транскрипцію *koulak* без додаткових пояснень може сприйматися як просто незнайоме слово, оскільки воно не є частиною французької мови та культури. І контекст у цьому випадку не навіює читачеві ніякої додаткової інформації про поняття. З іншого боку,

збільшувати обсяг перекладу, переобтяжуючи його примітками та поясненнями, також не є бажаним.

Неодруженого молодого чоловіка, що належав до привілейованих верств населення називали *панич* [62]. Уподібнення до аналогічної французької реалії спотворювало б стилістику твору, а транскрипція б робила текст більш незрозумілим для реципієнта, ймовірно, через це перекладач вдався до гіперонімічного перейменування при перекладі реалій, однак у зворотньому напрямку, пійшовши від загального поняття до конкретного його значення у саме цьому контексті, тобто можна сказати, що *son amoureux* є контекстуальним відповідником до слова *панич*, яке не обов'язково позначає чийогось коханого:

«Одного разу, вдаривши отак костуром об землю, він до смерті перелякав доньку справника Конашевича, що йшла замріявшись на побачення до якогось панича».

«Une fois, il donna un coup de bâton si violent, qu'il en fit mourir de peur la fille du chef des gendarmes Konachevytch, qui allait, toute rêveuse, à un rendez-vous avec son amoureux » [с. 42].

Наступна одиниця для аналізу – *pope*, священник у православній церкві:

«Пона він вигнав геть із двору і заявив, що сам буде ховать дітей своїх».

«Il mit le pope à porte et lui déclara qu'il enterrerait ses enfants lui-même » [с. 36].

Вкотре спостерігаємо транскрибування через посередництво російської мови, *pope*, втім у такому варіанті французький словник Larousse містить це слово, тлумачачи його як « *Prêtre orthodoxe chez les Russes, les Serbes, les Roumains, les Bulgares* » [65]. З такою транскрибованою формою французький читач може бути знайомим і розуміти значення цього слова без пояснень.

Маємо у творі і згадку про жінку попа – попадю, цю реалію було перекладено шляхом дескриптивної перифрази. Це вдалий варіант у цьому випадку, адже при такому перекладі і відтворено значення слова, і збережено колорит завдяки частинці *pope*, і дана перифраза є стислою та не порушує цілісності речення:

«Та ще хтось пустив провокаційну чутку, ніби **попадя** у великий піст їла скоромне, яке вона одержувала впринуст з закритого **попівського** розподільника».

« *Au surplus, des bruits provocateurs coururent que la **femme du pape** avait fait gras pendant le carême : elle prenait, paraît-il, autant de viande qu'elle voulait dans les fonds de consommation **du clergé*** » [с. 48].

Конкретно у цьому уривку хотілося б виділити прикметник *попівський*, якого було передано через транспозицію – прикметник замінено на іменник, який у свою чергу виконує функцію уподібнення: перекладач вживає тут слово, що близько знайоме французькому читачеві, *clergé*, однак воно не передає конотативного значення у цьому контексті, адже в оригіналі воно використовується не лише для позначення чогось, що пов'язане з церковною, у денотативному значенні, а й для вказування на погані практиками, нечесну поведінку зі сторони привілейованої верстви населення.

Розглянемо переклад реалій, що відображають таке українське явище 17-19 століть, як чумацтво.

«Звали нашого діда, як я вже потім довідавсь, Семеном. Він був високий і худий, і чоло в нього високе, хвилясте довге волосся сиве, а борода біла. І була в нього велика грижа ще з **молодих чумацьких літ**».

« *J'ai appris plus tard que mon grand-père s'appelait Sémione. Grand et maigre, le front découvert, il avait de longs cheveux gris ondules et une grande barbe blanche. Il souffrait d'une hernie qui datait du **temps, où, encore jeune, il avait été tchoumak**** » [с. 10].

Перекладач поєднав кілька способів перекладу, сам іменник *чумак*, від якого вже утворено прикметник *чумацький*, він передав через транскрибування, а всю конструкцію – через дескриптивну перифразу. Також подано перекладацьку примітку внизу сторінки для глибшого розуміння французьким читачем, хто такі чумаки: * *Tchoumak* — *Ukrainien qui autrefois faisait le négoce du sel, l'apportant de Crimée dans des charrettes attelées de boeufs*. Враховуючи, що в тексті твору чумаки згадуються вперше, то розгорнуте пояснення тут вельми доречне. Таким

чином, вже надалі у тексті спостерігаємо транскрибування, оскільки читач вже ознайомлений ці значенням цієї реалії:

*«Віз наш увесь дерев'яний: дід і прадід були **чумаками**, а чумаки не любили заліза, бо воно, казали, притягає грім».*

*« Notre charrette n'est faite que de bois : mon arrière-grand-père et mon grand-père avaient été **tchoumaks**, et ceux-ci n'aimaient pas le fer, car, paraît-il, il attirait la foudre » [с. 54].*

*«**Чумацький віз** тихо рипить піді мною, а в синім небі Чумацький Шлях показує дорогу».*

*«**Le chariot des tchoumaks** grince légèrement sous le poids de nos corps, et dans le ciel bleu la Voie Lactée nous indique la route » [с. 55].*

Далі переходимо до розгляду наступного уривка, який багатий на реалії, одна з них – *мужик*. З одного боку, так зневажливо називають невихованого, грубого чоловіка, або просто використовують у розмовній мові замість *чоловік*, що є ознакою зниженого стилю, а з іншого боку, так раніше називали селян, тобто простий людя [53].

*«— А хто там нас знає,— якось журливо проказує мені батько.— Прості ми люди, синку... Хахли, ті, що хліб обробляють. Сказать би, **мужики** ми... Да... Ой-ой-ой... **мужики**, й квит. Колись козаки, кажуть, були, а зараз тільки званіє зосталось».*

*« — Oh, est-ce que je sais ? prononce papa d'un air triste. Nous sommes de simples gens, mon fils ! Nous sommes de ceux qui cultivent la terre. En somme, nous sommes des **moujiks**... Oui, c'est bien ça... de simples **moujiks**, un point, c'est tout... Autrefois, il y avait, dit-on, des Cosaques, il n'y en a plus à présent » [с. 60].*

Використаний спосіб транскрибування *moujiks* сам по собі не несе жодної інформації для іншомовного читача та сприймається просто як екзотичне незрозуміле слово, але у даному випадку загальний контекст підказує значення, і читач здогадається, що йдеться про простих людей, що живуть в селі та займаються господарством. Зневажлива назва українця у сучасному сприйнятті, *хахол*, перекладачем опущена, можливо тому, що її введення викликало би більше

непорозуміння. *Козаки* відтворено через транскрибування, бо це поняття є більш-менш відомим і за межами України.

Транскрибована форма іменника *дача* існує у французькій мові поряд і з описовими варіантами перекладу, такими як *maison de campagne, petite résidence secondaire*. Похідним від цього слова буде *дачник*, до якого словник пропонує варіанти *habitant de datcha, locataire de datcha, estivant* [54, с. 731]. У перекладі твору перекладач відтворив це поняття способом уподібнення, дібравши слово, яке розуміє будь-який французький читач незалежно від рівня фонових знань:

«Зате багато дачників тепер купається в трусах, на зло робочим людям, в гарячий літній час і, очевидно, на досаду, бо чого ж мені й досі так соромно відпочивати там, де працюють люди?»

« Par contre, il y a plein de villégiateurs qui viennent se baigner en slips par les beaux jours d'été sous les yeux de ceux qui besognent, et bien probablement pour les agacer; en ce qui me concerne, jusqu'à maintenant j'ai honte de me reposer là où les gens travaillent» [с. 79].

Такий переклад не обтяжує текст, не порушує цілісність художнього твору та є цілком зрозумілим та прозорим для реципієнта, при цьому лишаючись нейтральним, тобто штучно не переносить читача у його рідне середовище. Слово *villégiateur* у французькій мові означає особу, яка відпочиває або проводить час у селі або в місті, зазвичай під час відпустки або літнього сезону [63]. Такий відповідник збігається з денотативним значенням слова *дачник*, однак у цьому контексті воно має конотативне значення, що асоціюється з класовою різницею та нерівністю. Автор використовує поняття *дачник* для опису людей, які можуть дозволити собі відпочивати вдалині від міської суєти на своїх дачах, тоді як інші, які виснажливо працюють, не мають такої можливості. Цих тонкощів читач французького перекладу, ймовірно, не зможе відчутти.

Проаналізувавши відтворення соціально-політичних реалій, присутніх у нашому практичному матеріалі, нами було виявлено, що найбільш уживаним способом перекладу була транскрипція та уподібнення, трохи рідше перекладач

застосовував спосіб дескриптивної перифрази, а також наявні поодинокі випадки гіперонімічного перейменування, комбінованої реномінації такалькування.

2.4.4. Асоціативні реалії

Труднощі перекладу асоціативних реалій полягають не тільки в тому, щоб врахувати їхнє пряме значення, а й культурні нюанси, що важливо при перекладі текстів такої пари мов, де культурні відмінності впливають на сприйняття слів чи виразів.

У «Зачарованій Десні» присутні такі культурні особливості, які українським читачем сприймаються органічно та одразу викликають правильні асоціації. У рамках цього дослідження ми не маємо можливості детально проаналізувати всі такі реалії, віднайдені у практичному матеріалі, а зупинимось на найяскравіших прикладах.

Наприклад, Довженко, описуючи у своїх дитячих спогадах одного з персонажів повісті згадує його *богатирський голос*:

*«Батько ставився із зневагою до Холода і сам не знав за що, мабуть, за марно погублену силу чи за пропавший **богатирський голос**, що завжди повергав його в смуток».*

Для читача оригіналу вираз *богатирський голос* одразу асоціюється з образом богатиря – сильного, мужнього та могутнього воїна з української фольклору, похідний прикметник використовується для опису глибокого, могутнього голосу, який має виразність і силу. У переносному значенні *богатир* може використовуватися для опису людини, яка володіє великою силою, мужністю, дужа, кремезна, працьовита. Це може бути особа з видатними вміннями, наприклад, в спорті [62].

Тож, цей образ закарбований у свідомості українського сприймача, з усіма його прямими та переносними значеннями, тоді як у французькій культурі немає такої реалії. Натомість архетипом мужності, героїзму та військової вправності можна вважати лицаря. Хоча спільні риси між українським богатиром та

французьким лицарем у відображенні мужності та героїзму присутні, їхні образи відображають різні аспекти культури та історії своїх націй.

При перекладі вислову *богатырський голос* через калькування, *voix de bogatyr*, у французького читача не виникало би потрібних асоціації щодо характерних ознак людини, що володіє таким голосом. Та сама ситуація була б і при використанні аналога *chevalier*, оскільки у французькій мові такий вислів у переносному значенні, яке він має в українській мові, не вживається.

Для відтворення цього вислову, що містить фонову культурологічну інформацію, перекладач дібрав вираз, що функціонує у французькій мові, вдавшись, таким чином, до способу міжмовної транспозиції на конотативному рівні:

« Sans savoir au juste pour quelle raison, mon père méprisait Bogdane : était-ce parce que celui-ci avait gaspillé en vain sa force d'hercule et sa voix de tonnerre, qui plongeait toujours mon parent dans la tristesse » [с. 42].

У французькій мові *voix de tonnerre* дослідно означає «громовий голос». Такий вираз може використовуватися для опису голосу, який має надзвичайну гучність, силу або глибину [63, 66], а це значить, що такий переклад справляє таке саме враження на реципієнта перекладу, як і на реципієнта оригіналу.

Наступною одиницею в аналізі буде вислів «до другого пришествя», що переносно означає чекати невідомо скільки або не діждати очікуваного взагалі. При цьому Друге пришествя вказує на християнську віру в повернення Ісуса Христа на землю в Другий раз для суду над живими і мертвими, як описано в Біблії, зокрема в Новому Завіті [70].

«А бодай би ти не виліз з того тютюну до хторого пришествія!»

« Il vaudrait mieux que tu te casses les bras et les jambes, et que tu restes ici jusqu'aux calendes grecques » [с. 15].

Як можна спостерігати, перекладач знову вдався до міжмовної транспозиції на конотативному рівні, підібравши вираз, що суттєво відрізняється, але має таке ж значенням, уживаний у французькій мові і тому добре знайомий франкомовному читачеві. Таким чином, сенс передано

правильно, але неможливим видається передати колорит, оскільки прабаба Сашка розмовляє суржиком.

Слід відмітити, що в оригінальному тексті цей вислів використовується у суржику, тобто в мовленні, яке поєднує елементи української та російської мов. Тут «хторий» – це форма від «другий», а «пришествіє» – варіант замість «пришестя». Суржику не притаманна строга літературна норма, тому такі вирази можуть зустрічатися в мовленні, особливо в розмовній мові або у писемних текстах, що репрезентують мовленнєвий стиль. Використання таких виразів може бути характерно для певних географічних областей або соціокультурних середовищ, а у художньому творі. А у художньому творі суржик допомагає авторові створити певний образ персонажа. Наприклад, у «Зачарованій Десні» суржик у репліках баби Марії підкреслює автентичність сільського розмовного мовлення. Суржик може бути використаний для підкреслення психологічних особливостей персонажа, він свідчить про простоту, прямолінійність персонажа, підсилює емоційне забарвлення його мовлення.

Таким чином, переклад французькою мовою передає пряме значення виразу, але втрачається його стилістичне забарвлення, втрачається український сільський колорит.

Цікавим для аналізу є фрагмент, у якому Довженко описує свої дитячі спогади та враження від різдвяних колядок, які йому заспівували дівчата:

«Потім співали другі й треті дівки. Чого тільки не чув я про себе. Там уже я і збирав війська, аж землі важко, і вибивав ворота у чужі городи, і орав поле сизими орлами, і засівав поле дрібним жемчугом, і мостив мости все тесовії, і постилав килими все шовковії, і сватав паняночку з-за Дунаєчку, з-за Дунаєчку королеву дочку. І лісами їхав — ліси шуміли. Мостами їхав — мости дзвеніли. Городами їхав — люди стрічали, поздоровляли, — святий вечір...».

Щодо вислову *сизі орли*, то саме по собі слово *орел* несе романтичну конотацію, в українських народних піснях орел позначається як образна паралель до сина, нареченого, коханого чоловіка, В українській культурі орел є символом, що охоплює цілий комплекс позитивних значень: мужності, сили, рішучості в

досягненні мети, високої влади, в захисті і обороні вітчизни. Вираз *сизий орел*, звертання *орле сизий* виразно використовує у своїх творчості Тарас Шевченко [23 с. 236-238].

У перекладі використано калькування, що втім не може передати конотативне значення і сприймається читачем нейтрально, передаючи лише пряме денотативне значення, описуючи орлів, які мають синє забарвлення пір'я:

« ... *je labourais la terre avec des aigles bleus* ... » [с. 75].

Вираз «паняночка з-за Дунаєчку» має значення українського фольклору та виступає як народний пісенний образ, що не є неочевидними для французького читача. Газва «паняночка» в українському фольклорі часто асоціюється з молодістю, вродливістю, ніжністю дівчиною, яка може втілювати образ коханої, нареченої. *З-за Дунаєчку* вказує на місце походження, річку Дунай. Можна припустити, що сама річка Дунай відома французам, у їхній мові існує відповідник *Danube*, проте у них немає фонових знань про те, що ця річка часто оспівується в українських народних піснях і є свого роду символом.

« ... *d'une jeune Danubienne je tombais amoureux...* » [с. 75], таким способом відтворено на французьку мову вищезгаданий вислів. Тут не можна виокремити якийсь один спосіб перекладу, адже *jeune* до *паняночка* можна трактувати як гіперонімічне перейменування, адже такий варіант відтворює загальну ідею молодості та жіночності, яка відповідає вужчому українському концепту *паняночка*. Вказівку на місцеву приналежність, *з-за Дунаєчку*, було відтворено через транспозицію: іменник замінено на прикметник, що утворений за допомогою суфіксу. Українські демінутивні форми створюють певний сонорний ефект, однак французька мова не має таких засобів для вільного утворення зменшених форм. Загалом перекладач передав місцевість, вживши прикметник, похідний від назви *Дунай*, та ліричний настрій, як це можна побачити у контексті, за допомогою граматичних засобів, такого як інверсія. Схожі закінчення – *jeune Danubienne* створюють гармонійне звучання.

Маємо ще один анімалістичний символ – зозулю.

*«Я не оглядаюсь. Коло хати **мати-зозуля** кує мені розлуку. Довго-довго, не один десяток років буде проводити мене мати, дивлячись крізь сльози на дорогу, довго хреститиме мені слід і стоятиме з молитвами на зорях вечірніх і ранішніх, щоб не взяла мене ні куля, ні шабля, ні наклеп лихий».*

*« Je ne me retourne pas. Après de la maison, **maman, comme un coucou**, pleure nos adieux. Combien de fois, des dizaines d'années durant, se séparera-t-elle de moi, et regardera-t-elle la route à travers ses larmes, me suivant du regard et me bénissant, priant Dieu au crépuscule du soir et à l'aube matinale pour me protéger des balles, des sabres, et des malheurs »* [с. 54].

Оригінальний вислів було скальковано у цільовому тексті, з незначними граматичними змінами. В українській культурі зозулю вважають пророчим птахом. Спочатку вона була тільки доброю віщункою як провісниця весни й літа – найкращих пір року. В українській народній поезії зозуля є злою віщункою. Зозуля – символ суму і вдівства, весни і, водночас, нещастя, туги за минулим і страждань нерозважливої матері. Вона має віщий дар – «кукує» людині літа, щасливе або нещасливе заміжжя. Може бути передвісником доброго чи поганого врожаю. Якщо в того, хто вперше почує кування, виявляться в кишені гроші, то вони не переводитимуться в нього весь рік. У французькій культурі зозуля також символізує прихід весни. Зозуля може бути сприйнята як символ невірності та паразитизму через її звичку відкладати яйця в гнізда інших птахів. У французькій культурі, цей аспект також може відображати певні негативні асоціації, такі як невірність та обман. У французів також є прикмета, що якщо мати монету в кишені або сумці та витягти її, коли ви вперше чуєте спів зозулі у році, це забезпечить достатню кількість грошей або фінансову стабільність до наступної весни [71, 73]. Тому можна вважати, що загалом конотативне значення зозуля як пташки-провісниці співпадає в обох культурах, тому такий переклад через калькування передає всі значення читачу французького перекладу.

При перекладі на французьку мову були застосовані способи калькування, міжмовної транспозиції на конотативному рівні, а також гіперонімічного перейменування.

2.5. Стратегія перекладача, застосована у французькому перекладі кіноповісті «Зачарована Десна»

Як уже було зазначено раніше, використані способи перекладу та частотність їх застосування можна звести до загальної стратегії перекладу: доместикації, тобто наближення читача до його рідного середовища, або форенізації: перенесення в чужу реальність. До перекладацьких способів, що відповідають стратегії доместикації можна віднести: дескриптивну перифразу, метод уподібнення, гіперонімічне перейменування, конотативна транспозиція на мовному рівні, контекстуальне розтлумачення. Такі прийоми, як транскрипція, калькування та комбінована реномінація відповідають стратегії форенізації.

Перекладацький зіставний аналіз способів відтворення українських реалій кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» виявив, що присутні ознаки обох стратегій. При перекладі топонімів та антропонімів найуживанішим був спосіб транскрибування (*Дзюбине – Dzioubiné; Церковне – Tserkovné; Загребелля – Zagrébélia; Кулик – Koulyk; Богдан Холод – Bogdane Kholod; Захарко – Zakharko; Сашко – Sachko*), а також поодинокі випадки калькування (*Тягнибіда – Traîne-le-Malheur*) та дескриптивної перифрази (*Сашечка – mon petit Sacha*), що свідчить про стратегію форенізації: перекладач дає змогу франкомовному читачеві відчувати місцевий колорит українських назв міст, сіл, річок, а також персонажів твору.

У відтворенні етнографічних реалій спостерігаємо переважання способів перекладу, що свідчать про доместикацію: найбільше було випадків використання гіперонімічного перейменування (*кожух – pelisse; запічок – four; узвар – compote; нужално – fouet*) та уподібнення (*зелена неділя – fête de la Trinité; колядка – ballade; паска – pain bénit*), трохи рідше перекладач вдавався до транскрипції (*бандура – bandoura; коливо – koutia*), а також було відзначено поодинокі випадки дескриптивної перифрази (*колядки, щедрівки, веснянки, обжинки – chasons que chantaient les filles à Noël, au Nouvel An, au printemps, pendant la moisson*), комбінованої реномінації (*домовик – domovoï, le génie familier de la maison*) та контекстуального розтлумачення реалії (*колядують –*

chanter une koliadka). Однак, попри те, що способи, які вказують на доместикацію, і переважають, варто зауважити, що при прочитанні тексту перекладу не виникає відчуття штучного або хибного перенесення у французький культурний простір. Текст є зрозумілим для свого цільового читача, при цьому він зберігає найбільш значущу етнокультурну інформацію. Адже при перекладі реалій важливо враховувати їхню роль у конкретному контексті, якщо реалія не несе важливого смислового навантаження, то вона може бути відтворена і таким способом, що не акцентує на ній особливої уваги.

Що стосується передачі суспільно-політичних реалій, то було встановлено, що найуживанішим способом перекладу було транскрибування (*чумаки – tchoumaks; куркуль – koulak; мужики – moujiks*), на другому місці – уподібнення (*дачник – vilégiateur; губернія – district; справник – chef des gendarmes*), а також менш частотні випадки, серед яких дескриптивна перифраза (*нопадя – femme de pape; поліцаї – ceux qui s'étaient vendus à la police allemande*), гіперонімічне перейменування (*хутір – ferme*) та комбінована реномінація (*Артек – camp de pionniers Artek*). Це свідчить про стратегію форенізації. Однак, у випадках, коли це необхідно, перекладач надавав примітки знизу сторінки, щоб читач міг ознайомитися зі значенням екзотичних для нього слів, у разі, коли вони траплялися у творі вперше. Такий підхід, на нашу думку, дає змогу зануритися в іншу культуру, але при цьому й не залишає місця для непорозуміння.

Група асоціативних реалій, які рідше траплялися у творі, було передано через міжмовну транспозицію на конотативному рівні (*богатирський голос – voix de tonnerre; до хторого пришествія – jusqu'aux calendes grecques*), тобто перекладач добирав вислови, властиві французькій мові, але значення яких збігається з одиницями в українській мові та культурі, що свідчить про одомашнення. Також перекладач вдався до калькування (*сизі орли – aigles bleus*) та гіперономічного перейменування (*паняночка – jeune*).

Отже, спостерігаємо збалансованість між стратегіями форенізації та доместикації. Перекладач не впадає у крайнощі та виходить з конкретного контексту: у тих випадках, коли можна пожертвувати колоритом, але зробити

текст легким та зрозумілим для сприйняття своїм читачем, він одомашнює його. Навпроти, якщо реалія несе важливу етнокультурну інформацію або має стилістичну забарвленість, то він вдається до форенізації, тим самим ближче знайомить франкомовного реципієнта з реаліями української дійсності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Практичний розділ дослідження було присвячено особливостям відтворення реалій, що відображають життя українського села початку 20 століття, практичним матеріалом послуговував текст кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». Для зручності та послідовності аналізу відібрані нами реалії було розподілено на основі класифікації С. Флоріна та С. Влахова за предметною ознакою, а саме: географічні, етнографічні, та суспільно-політичні, спираючись на іншу класифікацію, ми виокремили також ономастичні та асоціативні реалії.

Кіноповість описує історію українського народу, його культуру, включаючи народну творчість, сімейні традиції, трудове середовище, побут та природну красу рідного краю. У формі дитячих спогадів Довженко відтворює образи людей, місць, поруч з якими він зростав та які вплинули на його світогляд.

Реалії виконують у творі такі функції як відтворення національного та історичного колориту, символну та асоціативну, функцію маркера чужої культури. Підхід до відтворення реалій може залежати від того, наскільки вона виражена у художньому тексті та від її ролі в ньому.

Для аналізу ми переважно спиралися на способи передачі реалій, запропоновані українською дослідницею Р. Зорівчак. Аналіз способів відтворення вищезгаданих реалій дав наступні результати: при перекладі *географічних та ономастичних реалій* найуживанішим був спосіб транскрибування, також траплялися поодинокі випадки калькування та дескриптивної перифрази. У відтворенні *етнографічних реалій* переважають гіперонімічне перейменування та уподібнення, трохи рідше перекладач застосовував транскрипцію, ще найменш частотними були способи дескриптивної перифрази, комбінованої реномінації та контекстуального розтлумачення. Щодо передачі *реалій суспільно-політичної тематики*, то найчастіше перекладач вдавався до транскрибування, рідше - до уподібнення, і було відзначено окремі випадки дескриптивної перифрази, комбінованої реномінації та гіперонімічного перейменування. *Асоціативні реалії* відтворено

шляхом транспозиції на конотативному рівні, калькування та гіперонімічного перейменування.

Важливим спостереження, на нашу думку, було те, що навіть одна й та сама реалія може бути відтворена різними способами, і це не свідчить про непослідовність перекладача, а навпаки має логічність, адже залежить від різних факторів: чи вперше вона фігурує у тексті, яке смислове навантаження та яку функцію вона виконує. Так реалію *колядка* було перекладено описовим способом: *les chansons que chantaient les jeunes filles à Noël*, через уподібнення: *ballade*, та транскрибуванням: *koliadka*.

Якщо говорити про переклад усієї сукупності реалій, до найбільш застосованими способами були **транскрипція** (*чумаки* – *tchoutaks*; *Дзюбине* – *Dzioubiné*; *Миколай Тройгуб* – *Mykola Troïgoub*), **уподібнення бубличок** – (*craquelin*; *тин* – *palissade*; *аршин* – *mètre*) **та гіперонімічне перейменування** (*паняночка* – *jeune*; *припічок* – *four*; *пужално* – *fouet*). На другій позиції: **deskриптивна перифраза** (*поліцаї* – *ceux qui s'étaient vendus à la police allemande*; *паска* – *gâteau pascal*) **та калькування** (*Тягнибіда* – *Traîne-le-Malheur*; *сизі орли* – *aigles bleus*). Найменш уживані способи: **комбінована реномінація** (*Артек* – *camp de pionniers « Artek »*), **транспозиція на конотативному рівні** (*до хторого пришествія* – *jusqu'aux calendes grecques*) та **контекстуальне розтлумачення** (*колядувать* – *chanter une koliadka*).

Можна дійти висновку, що перекладач рівномірно балансував між стратегіями форенізації та доместикації. Він обирає стратегію відтворення реалій залежно від контексту: у випадках, коли можна пожертвувати колоритом, він робить текст простішим для свого читача, одомашнюючи його. З іншого боку, якщо реалія має важливе етнокультурне або стилістичне значення, перекладач віддає перевагу форенізації, щоб краще познайомити франкомовного читача з українською дійсністю.

ВИСНОВКИ

Хоча проблема відтворення реалій не є новою для перекладознавства, вона залишається актуальною і вимагає подальших досліджень та уточнень, зокрема для пари мов українська-французька.

Щодо визначення поняття «реалія» вчені наводять різні дефініції та класифікації реалій, а також підходи до їх перекладу. Найбільш повним вважаємо визначення болгарських дослідників С. Флоріна та С. Влахова, які визначають реалії як слова і словосполучення, що віддзеркалюють найменування предметів, явищ, понять, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту або суспільно-історичних особливостей народу, країни, і які, таким чином, виступають носіями національної, історичної або соціокультурної інформації. Точних відповідників в інших мовах такі одиниці не мають, а отже, не можуть бути перекладені на загальних засадах, а потребують особливого підходу.

Було розглянуто класифікації реалій, які базуються на різних критеріях та факторах. Проаналізувавши різні види класифікацій, можна зробити висновок, що всі реалії можуть бути об'єднані за предметною ознакою (тобто визначенням предмету чи факту); за структурно ознакою (слова, словосполучення, фразеологізми, речення); за часовою ознакою (сучасні, історичні); за місцевою ознакою (національні, регіональні, локальні).

Огляд підходів до перекладу реалій, що пропонують різні дослідники, дає змогу звести наявні способи відтворення до 4 основних: транскрипція (або транслітерація), калькування, уподібнення (або приблизний відповідник) та тлумачення (або описовий переклад). Оскільки таке узагальнення не є вичерпним для нашого практичного аналізу, ми переважно спиралися на класифікацію Р. Зорівчак, серед запропонованих нею способів наступні: транскрипція (транслітерація), гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, повне й часткове, міжмовна транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення (субституція),

віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад), контекстуальне розтлумачення (інтерпретація реалій).

Переклад, художній зокрема, перебуває на перетині мови та культури, і тому сьогодні вже не розглядається як «простий» міжмовний переклад, а як міжкультурний. Саме перекладачі, рушії міжкультурної комунікації, забезпечують комунікацію між автором і адресатом, які належать до різних мовних і культурних спільнот, і передають при цьому читачу частину невідомої культури. Перед перекладачем постають дві основні труднощі у відтворенні реалій: відсутність у мові перекладу відповідника через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта (референта), який позначає реалія, та необхідність передати не тільки семантику, а й колорит та національно-культурну специфіку.

Для зручності та послідовності аналізу практичного матеріалу, яким послуговувала кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна», відібрані нами реалії було розподілено на основі класифікації С. Влахова та С. Флоріна за предметною ознакою, а саме: географічні, етнографічні, та суспільно-політичні, спираючись на іншу класифікацію, було виокремлено також ономастичні та асоціативні реалії.

Результати практичного дослідження показали, що найбільш застосованими способами були *транскрипція, уподібнення та гіперонімічне перейменування*. На другій позиції: *deskриптивна перифраза та калькування*. Найменш уживані способи: *комбінована реномінація, транспозиція на конотативному рівні та контекстуальне розтлумачення*.

Отже, перекладач рівномірно балансував між стратегіями форенізації та доместикації, обираючи стратегію відтворення реалій залежно від контексту: у випадках, коли можна пожертвувати колоритом, він робить текст простішим для свого читача, одомашнюючи його. З іншого боку, якщо реалія має важливе етнокультурне або стилістичне значення, перекладач віддає перевагу форенізації, щоб краще познайомити франкомовного читача з українською дійсністю.

Важливим спостереження, на нашу думку, було те, що навіть одна й та сама реалія може бути відтворена різними способами, і це не свідчить про непослідовність перекладача, а навпаки має логічність, адже залежить від різних факторів: чи вперше вона фігурує у тексті, яке смислове навантаження та яку функцію вона виконує. Це підтверджує, що не існує єдиного правильного та усталеного способу відтворення реалій іноземною мовою, важливе значення має майстерність перекладача та наявність у нього фонових знань з лінгвокраїнознавства країни, з мовою якої він працює.

Насамкінець, варто сказати, що творчість О. Довженка вивчалася у літературознавчому аспекті, тоді як дослідження його творчості з точки зору перекладу на французьку мову відсутні, що відкриває перед нами перспективу для подальших досліджень. Їхні результати можуть видатися корисними для фахівців у галузі перекладознавства, а також студентів, майбутніх перекладачів, та культурологів тощо. Глибше розуміння принципів та способів відтворення реалій сприятиме підвищенню якості перекладів, і як результат, забезпеченню ближчої взаємодії української та французької культур, що є вкрай актуальним в умовах сьогодення.

RÉSUMÉ

L'analyse d'œuvres littéraires reflétant la réalité ukrainienne à travers le prisme de la traduction en français ouvre de nouvelles perspectives pour la recherche sur l'interaction des cultures et des systèmes linguistiques. C'est pourquoi le présent mémoire de master *se penche sur* les problèmes de la traduction des realias ukrainiens vers le français.

L'actualité du travail consiste en nécessité de compréhension de l'identité culturelle ukrainienne par la société française en condition de la guerre.

L'étude de la traduction des realias de la vie ukrainienne du début du XXe siècle sur la base du récit cinématographique « Ma Desna Enchantée » d'Olexandre Dovjenko est *innovante* dans le contexte de son orientation, puisque l'aspect du transfert des realias de la langue ukrainienne vers le français reste peu étudié.

Le but de notre recherche est de définir et décrire les procédés de la restitution des realias ukrainiens vers la langue française sur la base du récit « Ma Desna Enchantée » écrit par Olexandre Dovjenko.

Pour atteindre le but et résoudre les tâches de cette étude on a eu recours aux *méthodes* de l'étude suivantes : analyse, éléments des méthodes inductives et déductives, synthèse, généralisation, méthode de sélection, méthode comparative traductologique, méthode descriptive, méthode linguoculturelle, éléments de méthode quantitative.

L'objet d'étude sont les realias ukrainiens ethnographiques et de la vie quotidienne et leurs analogues dans la traduction française. *L'objet concret* comprend les procédés de la traduction des realias ukrainiens vers le français.

Le récit d'Olexandre Dovjenko « Ma Desna Enchantée », traduit par Génévieve Koffman, sert du *matériel* de la recherche.

La structure du travail comprend l'introduction, le chapitre théorique, le chapitre pratique, les conclusions, le résumé en français, la liste des sources utilisées.

La base théorique du travail s'appuie sur les ouvrages des savants comme R. Zorivtchak, S. Vlahov, S. Florine, O. Tcherednytchenko, T. Kyiak et d'autres.

Afin d'effectuer l'analyse traductologique du matériel pratique, récit cinématographique « Ma Desna Enchantée » d'Olexandre Dovjenko, les realias sélectionnées ont été divisés sur la base de la classification de S. Vlahov et S. Florine, selon le critère thématique, à savoir : realias géographiques, ethnographiques et socio-politiques; sur la base d'une autre classification, les realias onomastiques et associatifs ont également été distingués.

Les résultats de l'étude pratique ont montré que les procédés de traduction les plus utilisés sont *la transcription*, *la substitution* et *la renomination hyperonymique*. *La périphrase descriptive* et *le calquage* viennent en deuxième position. Les procédés les moins utilisés sont : *la renomination combinée*, *la transposition au niveau connotatif* et *l'interprétation contextuelle*.

Une observation importante, à notre avis, est que le même realias peut être reproduit de différentes manières, ce qui n'indique pas une incohérence du traducteur, mais est plutôt logique, car l'approche traductologique dépend de plusieurs facteurs : si un realia apparaît pour la première fois dans le texte, quelle charge sémantique il porte, et quelle fonction il remplit. Cela confirme qu'il n'existe pas une seule méthode correcte et établie de rendre des realias dans une langue étrangère, et que la compétence du traducteur et sa connaissance de la civilisation du pays avec la langue duquel il travaille sont d'une grande importance.

Le traducteur a oscillé entre les stratégies de forénisation et de domestication, choisissant la stratégie de reproduction des realias en fonction du contexte : dans les cas où il est possible de sacrifier la couleur nationale, il rend le texte plus compréhensible pour son lecteur en le domestiquant. En revanche, si un realia a une signification ethnoculturelle ou stylistique importante, le traducteur aborde les procédés de forénisation afin de mieux familiariser le lecteur francophone avec la réalité ukrainienne.

La valeur pratique de présent mémoire de diplôme s'explique par la possibilité d'appliquer les résultats de la recherche par les spécialistes du domaine traductologique, ainsi que par les étudiants en traduction, par les culturologues et d'autres personnes concernées. Une meilleure compréhension des principes et des

méthodes de reproduction des realias ukrainiens, notamment géographiques, ethnographiques, socio-politiques, onomastiques et associatifs, permettra d'améliorer la qualité des traductions et, par conséquent, d'assurer une interaction plus étroite entre les cultures ukrainienne et française, ce qui est extrêmement important dans le contexte actuel.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабілова, Н., Усаченко І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство. Вип. 2(28), 2017. С. 4-9.
2. Бабаєва Л. Л. Міфологічний колорит драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та його відтворення у французькому перекладі. Культура народів Причорномор'я. № 76, 2006. С. 155-158.
3. Білас А. А. Образно маркована емотивність поеми Т. Шевченка «Наймичка» в оригіналі та французьких перекладах. *Studia linguistica*. Вип. 6(2), 2012. С. 138–144.
4. Бурбак О. Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу. Іноземна філологія, 1985. С. 68-69.
5. Буслаєва К. О. Особливості передачі українських реалій засобами англійської мови у перекладі історичної повісті І. Франка «Захар Беркут». Вісник Запорізького державного університету. № 1, 2000. С. 31-34.
6. Вайсбурд М. Л. Реалии как элемент страноведения. РЯЗР. № 3, 1972. С. 98-100.
7. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. М., 1980. 502 с.
8. Волошина А. М. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури. Наукові записки. Випуск XXVI. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2000. С.56-64.
9. Герцовська Н. О. Реалія як лінгвістичне явище. Сучасні дослідження з іноземної філології, 2014. С. 36-42.
10. Голиборода І. М. Особливості перекладу реалій Галичини на англійську мову. Український Науковий Збірник. Вип. 123, 2011. С. 226–231.
11. Дурманенко А. Особливості відтворення реалій роману Любка Дереша "Культ" у французькому перекладі. Мовні і концептуальні картини світу, 2013. С. 118-135.
12. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів, 1989. 216 с.

- 13.Зорівчак Р. П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчий аспект. Львів, 1994. 232 с.
- 14.Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій. НАН України. Інститут сходознавства ім. А.Кримського. Київ, 2006. 21 с.
- 15.Кирда А. Г., Письменна О. О. Формування компетентності в перекладі на матеріалі сучасних суспільно-політичних реалій. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. С. 252-260.
- 16.Кияк Т. Р. Національне забарвлення мов оригіналу і перекладу: проблема відповідностей і розбіжностей між ними. Мат-ли міжнар. Наук.-практ. Конференц. Тернопіль, 2004. С. 152-153.
- 17.Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Нова книга. Вінниця, 2006. 592 с.
- 18.Ковганюк С. Практика перекладу. Київ, 1968. 276 с.
- 19.Коптілов В. В. Навчальний посібник «Теорія і практика перекладу». Вища школа. Київ, 1982. 166 с.
- 20.Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Академія. Київ, 2006. 463 с.
- 21.Кузьменко В. «Життя народу – у жнивах ланів...». Українська мова і література в школах України, 2014. С. 3-9.
- 22.Кундзіч О. Перекладацька думка і перекладацький недомисел. Вітчизна. № 1, 1955. С. 138–164.
- 23.Мацько О. Лінгвокультурема «орел» у поетичній творчості Тараса Шевченка. Шевченкознавчі студії, 2013. С. 233-240.
- 24.Мукатаєва Я. В. Слова-реалії як вид безеквівалентної лексики та їх класифікація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: філологія, 2022. С. 174–177.
- 25.Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Асоціативний шлейф при перекладі культурно-маркованих знаків. ВПЦ «Київський університет». Київ, 2005. С. 13-17.

26. Пилипчук М. І. Стратегії очуження та одомашнення в перекладі українських реалій. Аграр Медіа Груп. Київ, 2016. С. 287–291.
27. Подорожна К. Ю. Проблема класифікації реалій та виокремлення історизмів у ній. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 2, 2014. С. 272-276.
28. Рудкевич, І. Образ автора в кіноповісті О. Довженка «Зачарована десна» Слово і час, 2006. С. 25-30.
29. Саєнко С. Г. Культурно-генетична спільність реалій і кордони. Іноземна філологія. Київ, 2004. С. 98-100.
30. Снежик О. П., Федорова Л. О. Прийоми приблизного перекладу українських реалій у французькому художньому тексті. *Studia linguistica*: збірник наукових праць. КНУ ім. Тараса Шевченка. Вип. 5. Київ, 2011. С. 465–469.
31. Солодка А. К. Культурно-детерміновані фактори у практиці перекладу. Миколаїв, 2017. 232 с.
32. Ткаченко Р. Філософсько-естетичний зміст образу/назви кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». Синопис, 2023. С. 70–76.
33. Троша Н. В. Літературна спадщина О. Довженка як вияв національної ідентичності й джерело виховання патріотизму. Філологічні трактати, 2013. С. 101-106.
34. Хавкіна, О. М., Корінь К. І. Відтворення українських історичних реалій англійською мовою (на матеріалі «Історії України» О. Субтельного). Закарпатські філологічні студії, Вип. 14. Том 2, 2020. С. 107-112.
35. Чала Ю. Реалія і культурно маркований знак: термінологічні аспекти перекладознавства. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Філологічні науки. Вип. 89(1), 2010. С. 122-126.
36. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Либідь. Київ, 2007. 248 с.
37. Шевченко І. С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. № 609. Харків, 2003. С. 7-11.

38. Ballard, Michel. Les stratégies de traduction de référents culturels. Artois Presses Université, 2005. P. 125-151.
39. Confiat, Rafael. Traduire la littérature en situation de diglossie. Palimpsestes n12, 1999. P. 49- 59.
40. Delisle, Jean ; Lee-Jahnke, Hannelore ; Cormier, Monique: Terminologie de la traduction. John Benjamins Publishing. Amsterdam, 1999.
41. Demanueli, Jean et Claude. La traduction : mode d'emploi, Glossaire analytique, Paris, 1995.
42. Gallèpe, Thierry. La traduction des noms propres en anglais, espagnol et français dans le récit de voyage d'Adelbert von Chamisso. Forum, 9 (1), 2011. P. 91-111.
43. Ladmiral Jean-René. Traduire: théorèmes pour la traduction. Editions Gallimard. Paris, 1994.
44. Lederer, Marianne. Quelques considérations théoriques sur les limites de la traduction du culturel. Forum 2 (2), 2004. P. 73-94.
45. Lederer, Marianne. Modern Hermeneutics : A New Approach to the Translation of Culture. Translational Hermeneutics. The First Symposium. Zeta Books. Bucarest, 2015. P. 289-308.
46. Lungu-Badea, Georgeta. Remarques sur le concept de culturème. Translationes. vol. 1, 2009, P. 15- 78.
47. Mounin, Georges. Les problèmes théoriques de la traduction. Editions Gallimard. Paris, 1963.
48. Plassard, Freddie. Les realia au coeur du débat traductologique. Editions des Archives contemporaines, 2021.
49. Raguet, Christine. Y a-t-il des limites à la traduction transculturelle ? Artois Presses Université, 2007. P. 39-54.
50. Tcherednychenko O. Koval Y. Théorie et pratique de la traduction. Le français. Lybid. Kyiv, 1995. 320 p.
51. Henschelmann Käthe. Technik des Übersetzens: Französisch-Deutsch. Heidelberg 1980.

52. Werner Koller. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Taschenbuch, 2011. 357 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

53. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 тт. Київ. Наукова думка, 1970-1980. Т. 7.

54. Бусел В. Французько-український словник. Українсько-французький словник. Ірпінь: ВТФ «Перун». Київ, 2012. 1104 с.

55. Гуржій О. І., Шевченко В. М., Авраменко А. М. Енциклопедія історії України: Т. 10. Наукова думка. Київ, 2013. - 688 с.

56. Довженко О. Зачарована Десна. Дніпро. Київ, 1983. 81 с.

57. Карпенко В., Федько Ю. Франція. Мовно-країнознавчий словник. Вид. Вадим Карпенко. Київ, 2002. 80 с.

58. Кубійович Г. Енциклопедія Українознавства. Т. 1. Молоде життя. Париж-Нью-Йорк, 1955. 400 с.

59. Матейко К. Український народний одяг: етнографічний словник. Наукова думка. Київ, 1996. 196 с.

60. Паршакова О. Д. Словник культурологічних термінів для студентів усіх спеціальностей заочної та денної форм навчання. ДДМА. Краматорськ, 2009. 41 с.

61. Чапленко Н. Українські назви з куховарства й харчування. Словник з поясненнями. Союз Українок Америки. Нью-Йорк, 1980. 115 с.

62. Інститут української мови ім. О. О. Потебні. Словник української мови: в 11 томах. Режим доступу: <https://www.inmo.org.ua/sum.html>

63. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. URL <https://www.cnrtl.fr/>

64. Label France . Le magazine international de l'actualité française. №66, 2 trimestre.- 2007.

65. Larousse en ligne. URL <https://www.larousse.fr/>

66. Le Petit Robert en ligne. URL <https://www.lerobert.com/>

67. Martin G. A Game of Thrones. New York, 2013. 835 p.

68. Nelly Mauchamp. La France de toujours. Civilisation. CLE International. Paris, 2004. 185 p.

69. Olexandre Dovjenko. Ma Desna Enchantée. Dnipro. Kiev, 1981. 81 p.

Інтернет-джерела

70. Друге прищестя [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vue.gov.ua/%D0%94%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%88%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8F

71. Зозуля у світогляді українців [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://discover.in.ua/traditions/zozulja-u-svitogljadi-ukrayinciv.html>

72. Українські слова-реалії: перекласти неперекладне [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://news.online.ua/ukrayinski-slova-realiyi-pereklasti-neperekladne-796014/>

73. Chant du coucou signification, pourquoi dit-on coucou? URL <https://presqu-ile-de-crozon.com/oiseaux/coucou-001.php>